

Arte duros et natura
Frangis muros prece dura,
Devotosque Christo dicas
Et rebelles ense necas.
O quam dignus verna coelis,
Servus prudens et fidelis,

A

Urbe turri se munivit
Et ad pacis locum ivit.
Ergo rupem ferro fode,
Fontem virtutum nobis prode,
Ora prece pia Deum
Et fac pium nobis eum.

exteros ad vitam reservavit. His auditis mirabilibus Saraceni omnes beato Carolo ubique pergent inclinabant, et mittebant obviam ei tributum et reddebant ei se et urbes suas. Et facta est ei tota terra illa sub tributo. *Lect. V.* Tunc etiam cum beatus Carolus bellum contra Agyolandum, regem Africanum, pro fide Christi accepisset, ibi quidam ex Christianis ante diem belli arma sua bellica studiose preparantes, hastas suas erectas infixerunt in terrain: quas summo mane corticibus et frondibus decoratas invenierunt, hastasque absciderunt, miraculum divinæ gratiae ascribentes. Et radices quæ remanserant in tellure, magnum ex se postea germinaverunt nemus quod adhuc in illo loco appetet. Eadem vero die pugna agebatur, in qua palmam martyrii acceperunt quadraginta Christianorum millia. *Lect. VI.* Deinde

B beatus Carolus cum fere centum triginta quatuor millibus virorum bellatorum contra Agyolandum regem tali pacto assumpsit, ut ejus lex Deo esset magis placida, qui victoriam obtineret, et sic esset victis opprobrium, invictis autem lex et exultatio usque in sempiternum. Victo igitur Agyolando et treugis acceptis cum beato Carolo, legem Christianorum affirmavit meliorem esse quam Saracenorum. Et pollicitus est beato Carolo, quod die crastina ipse et gens sua baptismum acciperet, quod tamen occasione frivola iniurie adimplevit. Unde beatus Carolus cum exercitu triginta quatuor millium certamen cum Agyolando ivit pro fide Christi et tot Saracenos cum Agyolando interfecit, quod victores usque ad bases in sanguine natabant. Hec hactenus Brev. Halberstadense.

APPENDICIS

AD OPERA BEATI CAROLI MAGNI

SECTIO SECUNDA. — HISTORICA.

DE GESTIS BEATI CAROLI MAGNI

LIBRI DUO,

Scripti a quodam monacho sancti Galli et a Canisio primum ex codice ms. bibliotheca Monacensis serenissimi principis Bavariae editi.

(Ex Canisio, lectiones antiquæ.)

CANISIUS LECTORI.

Ex augustissima illa Monacensi bibliotheca serenissimi principis Bavariae habui codicem ms. in quo libri quatuor Gestorum Caroli Magni, nullius auctoris nomine apposito. Primus, purus putus Eginhardus est. Secundus, annales (nec tamen integri) qui cum alias editi, tum a Justo Reubero, sub titulo cuiusdam Astronomi, Ludovici regis domestici. Reliqui duo postremi, quod mihi constet, lucem adhuc non aspexere: neque satis constituo an ea digni: et si in eam partem inclino, et mecum nobilis et amplissimus Velserus, ut existimemus. Auctor antiquus certe est, monachus sancti Galli, ut quibusdam locis ipse ostendit, lib. I, c. 32 et 36. Scriptis ipsius Caroli jussu ad Carolum Crassum imp. filium Ludovici regis Germanie, nepotem Ludovici Pii, pronepotem Caroli Magni; quod ex lib. I, c. 20, 32; lib. II, cap. 14, 15, 25, 26, 28, colligo. Eodemque 45 capite abbatis olim Hart. meminit, tunc temporis inclusi. Stumflus, lib. V, cap. 5, Hartmutum anno 872 electum et anno 883 sive sequenti resignasse scribit. Stylus licet humilis et abjectus et historia ipsa nonnunquam fabulis aspersa sit, tamen ea insunt, quæ memoriam omnis posteritatis merentur. Pittheus quidem dignum censuit, ex quo fragmentum Legibus Carolinis inter omissa sub finem assueret. Icinque illustrissimus Baronius et doctissimus Jaco-

C bus Gretserus tom. I, lib. II, de Cruce, cap. 52, citaret. Lib. I, cap. 8, auctor Gallum vocat dominum suum; cap. 11 et 36 se Teutonicum esse ostendit. Et lib. II, cap. 16, promittit se plura de Carolo Magno scripturam: quod an præstiterit, nobis incomptum est. Lib. II, cap. 26, testatur se jam senio gravem et edentulum hos libros scripsisse.

DE HIS GESTIS B. CAROLI MAGNI J. BASNAGII OBSERVATIO.

D 1. *De tempore quo scripti sunt illi libri.* — Quo tempore scripti sint illi libri facile potest conjici; quippe auctor mentionem fecit Hartmuti, qui cum proabbatis, tempore Grimaldi abbatis Sangallensis, officio suisset functus, in abbatem postea electus est, et sese abdicavit munere suo anno 883, illum Ralclusum appellat auctor (Lib. II, c. 15); hoc igitur opus edidit post annum 883 et ante annum 884, quo Carolum Crassum, cuius mandato atavi Gesta memorie mandavit, deseruerunt omnes imperii processores. Ex illo triennio quisquis potest annum alteri pro libitu preferre. Nos 884 assignavimus; si quis tamen 883 prætulerit, manus libenter sumus daturi.

2. *De auctore.* Quis sit auctor divinare voluit Colbastus, et inter monachos Sangallenses Notkerum Balbulum qui tunc in vivis erat, præ ceteris elegit.

Conjecturam repudiuavit potius quam admisit Quercetanus, dum Goldastum nescio quibus argumentis ductum id asseruisse, ab eo est animadversum. Hac potissimum nitebatur observatione Goldastus, quod auctor fuerit monachus Sangallensis sacerculo nono desinente, ipseque se edentulum et balbulum appellaverit: priora vero non modo Notkerus conueniunt, sed et posteriora, quippe balbulus fuit:

Eger et balbus vitiisque plenus
Ore polluto Stephani triumphos
Notker indigne cecini roleante
Præsule sancto.

Potuit etiam edentulus esse anno 884 Notkerus, qui jam quinquaginta quatuor ad minimum annos tunc natus fuit, et sepius cogrotaverat, ut versibus indicatis facile probatur. Hac ratione pedibus irem in sententiam Goldasti, quantumvis eam spreverit vir eruditus; quippe vix fieri potuit ut duo monachi in eodem Sangallensi monasterio coævi, edentuli, balbuli, scriptoresque fuerint.

3. *Observanda in eo opere de episcoporum moribus.* — Quanquam Caroli Magni Gesta se describere hic profliteat Notkerus, vix tamen aliqua de illo imperatore sis observaturus. Est in priori libro virga censoria, qua notantur episcopi, eorumque mores sepius acriter reprehenduntur: de episcopali fastu et ambitione plura notavit, referens illum aureo Caroli sceptro uti voluisse; alterum signatum panem percipisse etiam ante imperatorem, et cum postea imperatori voluisset eum porrigit, responsum habuit, « Habeas tibi totum panem illum; » nec benedictionem ab eo prolata recipere voluit Carolus: hic murem, ille mulum summo sibi comparabat preio; alter dum vino cibisque sepius indulgeret, concionem ad populum nullam potuit habere, « simulabatque se solemnia consecrare; » alter feminam formosam ad lectum suum attractam vitiabat; alter stupror deferebatur ad *Episcopum episcoporum* (Lib. I., c. 27). Quis sit ille, dubium esse non potest; evidenter enim designatur Carolus imperator, quanquam pontifex romanus hoc nomine sit hodierno die notissimus.

4. *Fabulosa et falsa.* — Alia sunt quæ fabulas sa-

A piunt, imo quæ nec viro religioso nec historico convenient. Inter priora receperæ quæ de pueris Clementi ab imperatore commendatis, ut epistolas et carmina componerent, narrat. Carolum refert Judicis æterni imitatorem, qui bene operatos ad dexteram segregat, alios ad sinistram, quemadmodum fiet in postremo Judicio. Inter posteriora observabis facile, quæ de cantu Romano Notkerus habet, non modo a ceterorum narrationibus differre, sed in eo peccare auctorem qui Leonem III Stephani successorem faciat: quod nulla ratione cum historicâ veritate conciliare possit. Falsa sunt etiam quæ de legatis Graecorum scribit, ut notavimus.

5. *De Gestis bellicis Caroli Magni.* — Caroli Magni gesta bellica audiverat « puer, coactus, remiges et sepius effugientes » a seniore, qui bello Saxonico adfuerat. An ea fideliter sint narrata a seniore illo, vel pueruli memorie tenaciter adhaeserint, quis dicat? Sævitiae imo crudelitatis exemplum insigne refert in Carolo Magno, qui « pueros hostium et infantes ad spatas metiri præcipierat, ut quicunque eam mensuram excederet capite plecteretur. » Nec minor Pinpinus, qui excindendos Francos demonstrabat « iustitia recrèmenta ex horto extrahens: » hoc enim Caroli legatis responsum fecit, « ut olera necessaria liberius ex crescere valerent. »

6. *Varia observations.* — Expertus est Ludovicus, ipso Notkeru referente, pollui res sacras dum iis recipiendis percelluntur, aut coacti adiunguntur populi: quippe Normannus « jam vicies se lotum candidissimum induitum, » hoc est, baptismò tintillum asperbat, nihilominus amictum et Christum imperatori se relicturum profitebatur, nisi nuditatem erubesceret. Discant inde principes quid valeant vel tormenta, vel fraudes circa religionem.

Varia forent adhuc observanda quæ omittimus. Veterum Gallorum vestes accurate satis describuntur libri primi capite primo, ut et Hunnorum mores et casta libri secundi capite secundo. Ludovici Germanici virtutes et nativam indolem non modo delineat, sed multis extollit laudibus, quæ forsitan suspicione non careant, cum Carolus Crassus, cuius jussu scripsit, foret ipsius filius.

SANGALLENSIS MONACHI

DE GESTIS CAROLI MAGNI

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De ecclesiastica Caroli Magni cura.

Omnipotens regam & dispositor ordinatore rengnorum et temporum, cum illius admirandæ statuae pedes ferreos vel testaceos comminuisset in Romanis (Dan. II), alterius non minus admirabilis statua caput aureum per illustrem Carolum erexit in Francia. Qui cum in occidente mundi partibus solus regnare cōpisset, et studia litterarum ubique proponendum essent in obliuione, contigit duos Scotos de Hibernia cum mercatoribus Britanis ad litus Gallie devenire; viros et in secularibus et in sacris Scripturis incomparabiliter eruditos. Qui cum nihil ostenderent venale, ad conveientes emendi gratia turbas clamare solebant, « Si quis sapientia cupidus est, veniat ad nos, et accipiat eam: nam venalis est apud nos. » Quam tamen venalem se habere professi

sunt, quia populum non gratuita, sed venalia mercari viderunt, ut sic vel sapientia, sicut cæteris rebus coemendis, eos incitarent; vel (sicut sequentia comprobant) per tale præconium in admirationem vertent et stuporem. Denique tandem clamata sunt ista, donec ab admirantibus, vel insanos illos putantibus, ad aures Caroli regis, semper amatoris et cupidissimi sapientie, perlata fuissent. Qui sub omni celeritate ad suam eos presentiam evocatos interrogavit, si vere, ut ipsa fama comperit, sapientiam secum haberent. Qui dixerunt: « Et habemus eam, et in nomine Domini digni querentibus dare parati sumus. » Qui cum inquisisset ab illis quid pro sua « ipsa peterent, responderunt loca tantum opportuna, et animo ingeniosi, et sine quibus peregrinatio transi non potest, alimenta et quibus tegamur. Quibus ille perceptio ingenti gaudio repletus primam quidem apud se, utramque parvo tempore tenuit. Postea

* Praefatio libri primi deest. *Incipit M.*

† M., rerum.

‡ Leg. Sapientia.

§ Forte, animos ingeniosos. Cax. Leg., Animas ingeniosas. Moiss.

vero cum ad expeditiones bellicas urgeretur, unum a coru nomine Clementem in Gallia residere precepit ^a, cui et pueros nobilissimos, mediocres et insanos, satis multos comendavit, et eis prout necessarium habuerant, victualia ministrari praecepit, habitaculis opportunis ad habitandum ^b deputatis. Alterum vero nomine Albinum in Italiam direxit, cui et monasterium sancti Augustini juxta Ticinensem urbem delegavit, ut illuc ad eum qui voluisent, ad discendum congregari potuissent.

CAPUT II.

Alcuni adventus in Gallias.

Audito autem Albinus de natione Anglorum, quam [quod] gratauerat sapientes viros religiosissimus regum Carolus susciperet, consessa navi venit ad eum. Qui erat in omni latitudine Scripturarum ^c supra ceteros modernorum temporum exercitatus, ut puta discipulus doctissimi Bedæ, qui sanctum Gregorium tractatoris, quem usque ad diuinam vitæ jugiter secum retinuit, nisi quando ad ingruentia bella processit, adeo ut se discipulum ejus, et ipsum magistrum suum appellari voluisse. Dedit autem illi abbatiam sancti Martini juxta Turonianam civitatem, ut quando ipse absens esset, illic requiescere et ad se confluentes docere deberet. Cujus in tantum doctrina fructificavit, ut moderni Galli sive Franci antiquis Romanis et Atheniensibus aquarentur.

CAPUT III.

Præfertur scientia nobilitati.

Cumque victoriosissimus Carolus post longum tempus in Galliam revertetur, præcepit ad se venire pueros, quos Clementi commendaverat, et offerre sibi epistolas et carmina sua. Mediocres igitur et infirmi præter spem omnibus sapientia condimentis dulcoratas obtulerunt, nobiles vero omni fatuitate teperentes presentarunt. Tum sapientissimus Carolus, aeterni Judicis justitiam imitatus, bene operatos ad dexteram segregatis his verbis allocutus est : Multas gratias habete, filii, quia iussionem meam et utilitatem vestram juxta possibilitatem exequi suistis intenti : nunc ergo ad perfectum attingere studebit, et dabo vobis episcopia et monasteria permagnifica. Deinde ad sinistros cum magna animadversione vultum contorquens, et flammato ^d intuito conscientias eorum concutiens, ironice haec terribilia tonando potius quam loquendo jaculatus est in illos : Vos nobiles, vos primorum filii, vos delicati et formosissimi, in natales vestros et possessiones confisi mandatum meum et glorificationem vestram postponentes litterarum studiis, luxuriae, ludo et inertiae, vel inanibus exercitiis indulsisisti. Et his præmissis solitum sibi juramentum [solito sibi juramento], Augustum caput et invictam dexteram ad cœlum convertens, fulminavit : Per Regem coelorum, non ego magnipendo nobilitatem et pulchritudinem vestram, licet alii vos admirantur. Et hoc procul dubio scitote quod nisi citio priorem negligentiam vigilanti studio recuperaveritis, apud Carolum nihil unquam boni acquiretis.

CAPUT IV.

De episcopatu juvenculo concessio.

De pauperibus ergo supradictis quemdam optimum dictatorem et scriptorem in ^e capellam suam assumpsit, quo nomine reges Francorum propter cappam sancti Martini, quam secum ob sui tutitionem et ho-

A stium oppressionem jugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant. Qui puer cum quidam episcopus providentissimo regi Carolo defunctus nuntiaretur, et ille interrogaret utrum de rebus vel laboribus suis ante se premitteret aliqua, legatusque responderet, Domine, non amplius quam duas libras de argento : suspirans ergo puer ille et vaporem mentis intra pectus continere non valens, audiente rege, in hanc vocem invitum erupit ^f, Parvum viaticum ad iter longinquum et diuturnum. Cumque moderatissimus hominum Carolus parum deliberasset, dixit ad eum : Putasne quia si episcopatum illum tu acceperis, plura ad longum illud iter dirigere curabis ? Ille cum hæc pendentia verba, quasi prematras uvas in os hiantis decidentes, devorans, cecidit ad pedes ejus et dixit, Domine, hoc in Dei nutu et potestate vestra situm est. Et dixit rex, Sta post cortinam que pendet ad dorsum meum, et ausculta quantos adjutores honoris istius habebas. Audientes itaque palatini recessum episcopi, semper casibus aut certe moribus [Forte, mortibus] aliorum insidiantes, per familiares imperatori personas unusquisque morarum impatiens, et alter alteri ^g invidentes, sibimet acquirere satagebant. Sed ille in consilio sui immobilitate [immutabilitate] persistens denegavit omnibus, dicens se juvenculo illi nolle inentiri. Tandem Hildegarda regina misit proceres regni primum, postea vero per scipsam accessit ad regem, ut impetraret episcopium illud clericu suo : cumque ille petitionem ejus jucundissime susciperet, dicens se nihil ei velle aut posse denegare, nisi quod clericulum illum fallere dignaretur, ut est omnium consuetudo seminarum, ut consilium suum et votum virorum decretis præponderare velint, dissimulata iracundia mente concepta, et grossa voce in exilem conversa, gestibusque languidulis inconclusis imperatoris animos emollire tentata, dixit ad eum, Domine mi rex, quid puer illi. episcopatum illum ad perdendum ? sed obsecro, Domine dulcissime, gloria mea et refugium meum, ut detis illum fidei fanulo vestro, clero meo illi. Tunc adolescens ille, quem post cortinam juxta quam considerat rex, stare præcepit, ut audiret quomodo singuli supplicant, cum ipsa cortina, Domine rex, tene fortitudinem tuam, ne potestatem a Deo tibi collatam de manibus tuis quisquam extorqueat. Tunc vocavit eum in palam fortissimus veritatis amator, et dixit ei, Habeas episcopatum illum, et provide diligenter, ut maiores expansas et viaticum ad longum illud et irrevocabile iter ante me præmittas et tc.

CAPUT V.

Vitis et pauper clericus fit episcopus.

Erat quidam clericus in comitatu regis vili et abjectus, et scientia literarum non satis instructus, quem justus piissimus Carolus, paupertati ejus commissus, licet omnes eum odio haberent et expellere niterentur, nunquam tamen persuaderi poterat ut ipse illum abjiceret, vel a conspectu suo removere. Accidit autem ut in vigilia sancti Martini quidam episcopus imperatori nuntiaretur defunctus, qui vocavit ad se unum de clericis suis nobilitate et doctrina non mediocriter prædictum, et dedit illi episcopatum ipsum, qui letitia resolutus convocavit ad mansioneum suam multos de palatinis, plurimos etiam de parochia illa venientes ad se cum grandi fastu suscepit, et cunctis permagnislicum fecit parari convivium. Dapibus igitur prægravatus, mero ingurgi-

illius cappæ custodia mandabatur. Capellas habuere plurimas illi imperatores etiam in castris; sed sancta appellabatur ea præcipue quæ in palatio sita erat, in qua plurime servabantur reliquie. De cappellaniis vide Walafridum Strabonem, Ver. Eccl. c. 31. BASN.

^a M., fecit.

^b M., meditandum.

^c M., omnibus Scripturis.

^d M., Sammante.

^e Capella scilicet dicta fuit a cappa illa qua tegebatur corpus sancti Martini : ædes sacra in qua fuit asservata illa cappa capella nuncupabatur; indeque capellani qui imperatori erant a sacris et quibus

^f M., prorupit.

^g M., alterum.

tatus vinoque sepultus nocte illa sanctissima ad A nocturnas vigilias venire neglexit. Fuit autem consuetudo ut magister schole designaret pridie singulis quod responsorum cantare deberent in nocte. Huic autem qui episcopatum jam quasi in manu retinebat, responsoriū : *Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius*, erat injunctum. Cumque ergo defuisse illi, et post lectionem diuturnum silentium transiret, et alterutrum se ad sublevandum responsorium cohortarentur, et alius atque alius suum responsoriū se cantare debere diceret, tandem aliquando, dixit imperator, cantet aliquis. Tum abiectus ille numine divino confortatus et tali auctoritate robatus, responsoriū intonuit. Mox clementissimus rex, non putans quod totum canere nosset, jussit eum adjuvare; cumque alii cantarent, et miserabilis a nullo versum perdiscere potuerit, cantato responsoriū corpit orationem Dominicam modulantissime psallere: omnibus vero illum impedire violentibus, probare volens sapientissimus Carolus ad quem finem ille perveniret, prohibuit ne quis ei molestus esset. Quo versu in hac verba concludente, *Adveniat regnum tuum, cacteri, vellent nolent, respondere coacti sunt, Fiat voluntas tua.* Finitis autem laudibus iatutinis, cum rex ad palatium vel caminatam dormitoriam calefaciendo et ornandi se gratia pro tante festivitatis honore rediret, praecepit ad se vocari veterem illum famulum, sed novum cantorem, et ait illi, *Quis te jussit responsoriū illum canere?* Pavefactus ille respondit, *Domine, vos praecepistis, Cantet aliquis.* Et dixit rex (quod nomen imperii veteribus in usu fuit) *BENE, atque addidit, Quis demonstravit tibi versum illum?* Tunc ille verba quibus eo tempore superiores ab inferioribus honorari, demulceri vel adulari solebant, instinctu Dei, ut crederit, animatus, hoc modo libravit: *Late vir, domine, letifce rex, cum a nullo versum alium inquirere potuisse, cogitavi in mente mea, si aliquem incongruum arripiuisse, offensam vestram damnationis incurriere;* idcirco eum cantare disposui, cuius finis iuxta consuetudinem penultimi responsoriū conveniret. Tunc moderatissimus imperator sensim arridens illi, pronuntiavit coram principibus suis: *Superbus ille, qui nec Deum nec praecipuum illius animum timuit vel honoravit, ut se vel ad unam noctem a luxuria refrenaret, quatenus responsoriū quod, sicut audio, cantare debuit, salem incipere occurrisset, divino et meo iudicio caret episcopatu;* et tu illum, Deo donante et me concedente juxta canoniam et apostolicam auctoritatem regere curato.

CAPUT VI.

De episcopo celeriter ascendente caballum.

Defuncto quoque alio pontifice, quemdam juvenem in locum ejus substituit imperator, qui cum laetus ad abeundum exiret, et ministri ejus, iuxta gravitatem episcopalem, caballum ei ad gradus ascensionis adducerent; indignatus ille quod quasi pro infirmo eum habere voluerint, de plana terra ita super eum ascendit, ut vix se retineret in eo quin in ulteriore partem decideret. Quod per cancellios palatii rex prospiciens, cito illum ad se vocari praecepit, et sic eum allocutus est: *Bone vir, celer es et agilis, pernix et præpes;* utque ipse tu nosti, multis bellorum turbinibus undique serenitas imperii turbatur: idcirco opus habeo tali clero in comitatu meo. Esto igitur interim socius laborum nostrorum, dum tam celeriter ascendere potes caballum tuum.

* M., propter instantem festivitatis honorem.

b M., maxillis.

c M., tenere.

d Legendum *Grimaldus*, qui fuit abbas sancti Galli primis Notkeri annis. In cod. ms. erat tantum litera prima G., qua crediderunt amanuenses designatum

CAPUT VII.

De lectionibus.

Quod de ordinatione lectionum oblitus sum dicere cum de responsoriū dispositione narrarem, hic paucis liceat absolvere. Nullus in basilica doctissimi Caroli lectiones cuiquam recitandas injuxit, nullus ad terminum vel ceram imposuit, vel saltem unguibus quantulumcunque signum impressit: sed caneti omnia quæ legenda erant, ita sibi nota sacre curarunt, ut quando inopinato legere juberentur, irreprehensibilis apud eum inveniretur [Irreprehensibiles haberentur]. Digo autem vel baculo protento, vel ex latere suo ad procul sedentes aliquo directo, demonstravit quem legere voluisse. Finem vero lectionis sono gutturali designavit, ad quem universi ita intente suspensi sunt, ut sive finita sententia, seu in media distinctione sive sub distinctione significaret, nullus sequens aut inferius incipere præsumeret, quantumcunque incongrua finis aut initium videretur. Et hoc modo factum est ut etiamsi non intelligerent omnes, in ejus palatio lectores optimi foissent. Nullus alienus, nullus etiam notus, nisi legere sciens et canere, chorum ejus ausus est intrare.

CAPUT VIII.

De clero qui cantare nesciret.

Cum autem itinerando venisset Carolus ad quamdam grandem basilicam, et quidam clericus de circumcellionibus, ignarus disciplinæ Caroli, in chorum ultra intraret, et nihil omnino de talibus unquam dicitisset, in medio cantantium mutus et amens constitut, ad quem paraphonista, levato peniculo, iustum ei, nisi caneret, minabatur. Tum nesciens ille quid ageret, quove se vertere posset, foras exire non ausus, cervicem in modum circuli contorquens, et dissoluens malis bians, cantandi qualitatem juxtaposibilitatem imitari conabatur. Ceteris ergo risum continere non valentibus, fortissimus imperator, qui ne ad magnas quidem res a statu mentis suæ moveretur, quasi gestum coactionis [cantationis] illius non adverteret, ordinatissime finem prestolabatur missæ. Postea vero vocato ad se misero illo, miseratusque labores et angustias illius, hoc modo consolatus est eum: *Multas gratias habeas, bone clerice, pro cantu et laboribus tuis.* Et ad sublevandam ejus paupertatem jussit ei dari unam libram argenti. Nec vero oblivisci vel negligere videar, hoc vere de industria vel meritis ejus agnovi, quod de discipulis ejus nullus remansit, qui non vel abbas sanctissimus vel antistes sanctissimus exstiterit: apud quem et dominus meus Gallus^d primo in Gallia, post vero in Italia liberalibus est disciplinis inabutus. Sed ne a scientibus rerum illarum arguar mendacii, quod nullum excepterim; fuerunt in ejus schola duo molinarioru. n filii, de familia sancti Columbani, quos quod non congruit ad episcopiorum vel coenobiorum regime sublevari, tameq; per merita, ut ereditur, magistrū sui, præposituram Babiensis monasterii unus post unum strenuissime gubernaverunt.

CAPUT IX.

Carolus clericos Augustino pares desiderat.

Gloriosissimus itaque Carolus per totum Regnum suum studia litterarum florere conspiciens, sed ad maturitatem Patrum præcedentium non peruenire condolens, et plusquam mortale laborans, in hanc tñdiatus vocem erupit: O utinam haberem duodecim clericos ita doclos omniq; sapientia sic perfecte

esse Gallum, notiorem Grimaldo, ut bene Mabillo-nius; legitur enim in Vita Notkeri ab Ekerardo, ipsius parentes Notkerum obtulisse Patri Gallo sub archimandrita qui tunc huic loco præserat, nomine Grimaldo abbate canonico. Bas.

instructos, ut fuerunt Hieronymus et Augustinus. Ad quod doctissimus Albinus ex ipsorum comparatione merito se indoctissimum judicans, in quantum nullus mortalium in conspectu terribilissimi Caroli audere præsumeret, maxima indignatione concepta, sed parumper ostensa respondit: Creator cœli et terræ similes illis plures non habuit, et tu vis habere duodecim?

CAPUT X.

De canu Romano.

Referendum hoc loco videtur, quod tamen a nostri temporis hominibus difficile credatur; cum et ego ipse qui scribo, propter nimiam dissimilitudinem nostræ et Romanorum cantilenæ non satis adhuc credam; nisi quia Patrum veritatibus plus credendum est, quam modernæ ignava falsitati. Igitur indefensus divinæ servitutis amator Carolus, voti sui contumeliam, quantum fieri potuit, in litterarum scientia effectum se gratulatus, sed adhuc omnes provincias imo regiones vel civitates in laudibus divinis, hoc est in cantilenæ modulationibus ab invicem dissonare perdonens, a beatæ memoria Stephano papa, qui deposito et decalvato ignavissimo Francorum rege Hilderico, se ad regni gubernacula antiquorum Patrum more perunxit. Aliquos minimum divinorum peritissimos clericos impetrare curavit: qui bona illius voluntati et studiis divinitus inspiratis assensum præbens, secundum numerum duodecim apostolorum de sede apostolica duodecim clericos doctissimos cantilenæ ad eum direxit in Franciam (Franciam vero cum interdum nominavero, omnes Cisalpinas provincias significo), quod, sicut scriptum est (*Zach. viii.*), in die illa apprehendent decem viri ex omnibus linguis gentium fimbriam viri Iudei.

CAPUT XI.

Romanorum fraudes.

In illo tempore, propter excellentiam glorioissimi Caroli, et Galli et Aquitani, Hedui et Hispani, Alamanni et Bajoarii, non parum se insignitos gloriantur. Cum ergo supradicti clerici Roma digredieruntur, ut supra semper omnes Græci et Romani invidia Francorum glorie carpebantur, consiliati sunt inter se quomodo ita cantum variare potuissent, ut nunquam unitas et consonantia ejus in regno et provincia non sua letarentur. Venientes autem ad Carolum honorifice suscepti, et ad præminentissima loca dispersi, et singuli in locis singulari diversissime et quam corruptissime poterant excogitare, et ipsi canere, et sic alios docere lababant. Cum vero ingeniosissimus Carolus quodam anno festivitates Nativitatis et Apparitionis Domini apud Treverense vel Metense oppidum celebrasset, et vigilantissime, imo acutissime, vim carminum deprehendisset vel potius penetrasset; sequenti vero anno easdem solemnitates Parisiis vel Turonis ageret, et nihil illius soni audisset quem priori anno in supradictis locis expertus fuerat; sed et illos, quos ad alia loca direxerat, cum et ipse procedente ab invicem discordare comperisset, sanctæ recordationis a Leonis papæ successori Stephani rem detulit, qui vocatos Romanum vel exilio vel perpetuis damnavit ergastulosis. Et dixit illustri Carolo: Si alios tibi præstitero, simili ut anteriores inadvertia cœcati non prætermittent illudere tibi: sed hoc modo studiis tuis satisfacere curabo: da mihi de latere tuo duos ingeniosissimos clericos, ut non adver-

* An leg., *Leoni papæ successori Stephani?* At Stephano IV Adrianus Leo successit. An leg., *Leoni papæ successori Stephano?* At Stephanus V Leonis successor jam mortuo Carolo Magno et tantum sedisse dictur menses septem. Scio quid Walfrid. Strabo de Stephano III: « Cantilenæ, inquit, perfectiorem scientiam quam pene jam tota Gallia didicit, Stephanus papa, cum ad Pipium patrem Caroli

A tant, qui mecum sunt, quod ad te pertineant; et perfectam scientiam, Deo volente, in hac re quam postulas assequentur. Factumque est ita. Et ecce, post modicum tempus optime instructos remisit ad Carolum, qui unum secum retinuit, alterum vero, petente filio suo, ^b Trogoni Metensi episcopo ad ipsam direxit Ecclesiam: cujus industria non solum in eodem loco pollere, sed et per totam Franciam in tantum coepit propagari, ut nunc usque apud eos qui in his regionibus Latino sermone utuntur, ecclesiastica cantilena dicatur Melensis. Apud nos autem, qui Theutonica sive Teutisca lingua loquimur, aut vernacula Met, vel secundum Græcam derivationem usitato vocabulo Metisca nominetur.

CAPUT XII.

Caroli jejunium in Quadragesima.

Religiosissimus et temperatissimus Carolus hanc consuetudinem habebat ut in Quadragesimæ diebus octava hora diei missarum celebritate pariter cum vespertinis laudibus peracta cibum sumeret, nec tam idcirco jejunium violaret, cum secundum Domini præceptum ab hora in horam comedenter: quod episcopus quidam contra interdictum sapientis viri multum justus, et nimium stultus, improvide reprehendit; sapientissimus autem Carolus indignatione simulata admonitionem ejus humiliter suscepit dicens: Bene admonisti, læte vir episcope; ego autem tibi præcipio ut nihil degustes antequam externi officiales qui sunt in curte mea reficiantur. Comedente autem Carolo ministrabant duces et tyranni vel reges diversarum gentium; post cujus convivium, cum illi comedenter, serviebant eis comites et præfecti, vel diversarum dignitatum processores: ipsis quoque manducandi finem facientibus, militares viri vel scholares aulae reficiebantur; post hos omnimodorum officiorum magistri, deinde ministri, ita ut ultimi ad noctis medium non manducarent. Cumque jam prope finita esset Quadragesima, et præfatus episcopus in tali castigatione permansisset, dixit ad illum clementissimus Carolus, Ut puto, probasti, episcope, quod non intemperantie, sed providentiae gratia ante vespertinam horam in Quadragesima convivor.

CAPUT XIII.

De pane benedicto.

Ab alio quoque episcopo cum benedictionem petierit, et ille signato pane primum sibi perciperet, deinde honestissimo Carolo porrigerere voluisse, dixit ei: Habeas tibi totum panem illum; et sic eo confuso, benedictionem illius accipere voluit.

CAPUT XIV.

Unicum beneficium unicuique dandum.

Providentissimus Carolus nulli comitum, nisi hi qui in confino vel termino barbarorum constituti erant, plus quam unum comitatum aliquando concessit; nulli episcoporum abbatiam vel ecclesiæ ad ius regium pertinentes, nisi excellentissimis causis unquam permisit. Cumque a consiliariis sive familiaribus suis interrogaretur cur ita faceret, respondit: Cum illo fisco vel curte, illa abbatiola vel ecclesia, tam bonum, vel meliorem vasallum, quam ille comes est vel episcopus, fidelem mihi facio. Ex certis autem causis quibusdam plurima tribuit, ut pole Udalrico fratri magnæ *Hildigardæ* genitricis regum et imperatorum, de quo cum post obitum

Magni (in primis in Franciam) pro justitia sancti Petri a Longobardis expetenda venisset, per suos clericos petente eodem Pipino, invexit, indeque usus ejus longe lateque convaluit. » CAN. Hic est auctoris lapsus memorie, qui procul dubio Adriani non meminera, nisi tamen errorem in amanuensem rejicias, et Adriani, Stephani loco, velis reponere. BASN.

^b Leg. *Troyone.* M.

ipsius Hildigarde, pro quodam commisso, a Carolo A viduaret honoribus, quidam scurra in auribus misericordissimi Caroli proclamavit: Nunc habet Udalricus honores perditos in oriente et occidente, defuncta sua sorore. Ad que verba illacrymatus ille pristinos honores statim fecit illi restitui. Ad sancta etiam loca dictante justitia liberalissimas manus patenter aperuit, ut ex consequentibus apparebit.

CAPUT XV.

Episcopi dictum facetum.

Erat quoddam episcopum itineranti Carolo nimis obvium, vel magis inevitabile; episcopus vero loci illius cupiens illi satisfacere, cuncta que habere potuit, in ejus obsequium profligavit.

CAPUT XVI.

Cum autem quodam tempore insperato veniret imperator, tum vero episcopus ille conturbatus, more hirundinis hic illueque discurrens, et non solam basilicas vel domos, sed et curtes ipsasque plateas verri faciens et purgari, valde lassus et indignatus obviam illi processit. Quod cum piissimus adverteret Carolus, oculos in diversi jacens et singula queque perlustrans dixit ad antistitem: Semper, hospes optime, bene ad nostrum introitum omnia facis emundari. Ille quasi divinitus allocutus conquiescens, et invictam dexteram [Al., conquinuscens et invictam dexteram] complexus deosculans, indignatione, quantum potuit occultata, respondit: Justum est, Domine, ut quoconque vos veneratis, omnia expurgentur usque ad fundum. Tunc sapientissimus regum, de aliis alia intelligens, dicit ad eum: Si evacuare novi, et replere didici. Et adjectit, Habeas fiscum illum episcopatui tuo proximum, et omnes successores tui usque in seculum.

CAPUT XVII.

Carolus Magnus in caseis distinguendis perillissimus.

In eadem profectione inopinato venit ad quemdam episcopum in loco inevitabili constitutum: ipso die carnes quadrupedum aut volatilium comedere voluisse, quia sexta erat feria; pontifex ille juxta facultatem loci illius, cum repente pisces inventire nequisset, optimum illi casum et ex pinguedine canum jussit apponi. Moderatissimus autem Carolus, ubique et in omnibus institutus, verecundiae praesulnis parvens, nihil aliud requisivit, sed assumptio cultello, abominabili, ut sibi videbatur, aerugine projecta, albore casei vescebatur. Episcopus autem, qui more famulorum prope astabat, proprius accedens dixit: Cur ita facis, imperator? nam quod projicis, illud optimum est. Tunc ille, qui fallere nesciret, et a nullo se posse falli putasset, juxta suadentem episcopi aeruginis illius partem in os projectit, et sensim masticans in modum butyri deglavit; et episcopi consilium probans dixit, Verum, bone hospes, dixisti; addidique: Omnibus annis deas a karratas talibus caseis plenis ad Aquasgrani mihi dirigere ne pretermittas. Ad cuius impossibilitatem rei consternatus episcopus, quasi in periculo status et ministerii sui constitutus ei suggestit, Domine, caseos acquirere possum, sed nescio qui ejusmodi sunt, qui vero aliter; et timeo ne reprehensibilis inventiar apud vos. Tum Carolus, quem insulta atque incognita nequam fugere vel latere potuissent, dixit episcopo in talibus enutrito, et adhuc earumdem rerum nescio, Incide omnes per medium, et quos tales perspexeris, acuminate ligno conjunge, et in ^b cubam missos dirige mihi; alios autem tibi ac clero aut familiae tue reserba. Quod eum per duos annos factum fuisse, et rex talia munera dissimilanter accipi juheret, tertio jam anno episcopus et per seipsum tanto labore

* Dolii species. Vide Cangium.

^b Gallicis ure case; sic Rotherius Veronensis: cum frumento onerari præcepit. Non tamen et ante

A et tam longe adducta representare euravit: tunc sequissimus Carolus caris et laboribus ejus compassus, dedit ad eundem episcopatum [episcopum] optimam curtem, unde frumentum et vinum ad suas et suorum necessitates ipse et successores ejus habere potuissent.

CAPUT XVIII.

De episcopo murem emente.

Quia retulimus quomodo sapientissimus Carolus humiles extalaverit, referamus etiam qualiter superbos humiliaverit. Fuit quidam episcopus vano gloriose et inanum rerum valde cupidus: quod sagacissimus reprehendens Carolus præcepit eum ad Iudeam mercatori, qui terram reprobmissionis seipsum adire, et inde ad cismarinas provincias multa pretiosa et incognita solitus erat afferre, ut eundem episcopum qualilibet modo deciperet aut illuderet. Quod comprehendens, unum murem domesticum diversis aromatibus condivit, et prefato episcopo venalem B apportavit, dicens se de Iudea illo pretiosissimum et antea non visum animal attulisse. Ille ad rem tantam gaudio repletus, obtulit ei tres libras de argento, ut charissimum illud manus deberet accipere. Tunc dixit Judaeus: Quam decorum pretium pro tam charo munere! prius hoc in profundum maris proiecito; quam quilibet hominem tam vilis et turpius simile pretio illud acquirat. Ille qui multa haberet, et pauperibus nihil usquam tribueret, promisit ei decem libras, ut incomparabilem illam rem posset accipere. Tunc astutus homo ille indignatione simulata profectus est: Non velit Deus Abraham, ut ita perdam laborem et subventionem meam. Tunc avarus ille clericus tam charum munus inhibens propositus ei viginti libras, Judeus ergo turbidas manum pretiosissimo involvens serico-cupit abire: episcops quasi deceptus, sed vere decipiens, revocavit eum, et dedit ei plenum medium de argento, ut pretiosissimo illo mure potiri potuisset. Tandem ligatus mercator ille precibus multis ambitus vix agre coaccessit, et acceptum argentum imperatori pertulit, et omnia supradicta memoravit. Post dies autem non multis convocavit rex omnes episcopos et proceres ejusdem provincie ad colloquium suum; et post multa necessaria pertractata, præcepit affiri totum illud argentum et in medio poni palatio. Tunc sic pronuntians ait, Vos Patres et provisores nostri episcopi, pauperibus, imo Christo in ipsis ministrare, non inanibus rebus inhibiri debuistis. Nune autem in contrarium cuncta vertentes cenodoxia vel avaritiae super omnes mortales intenditis. Et adjectit, Unus ex vobis tantum argenti pro uno mure domestico pigmentis contemporato eidem dedit Iudeo. Ille autem, qui tanto flagilio deceptus erat, ad pedes ejus corruens, veriam pro commisso precabatur: quem ipse digna invectione coercitum, confusum permisit abire.

CAPUT XIX.

De episcopo virgam auream baculi vice ferente.

Idem quoque episcopus, cum bellicosissimus Carolus in bello contra Hunnos esset occupatus, ad custodiam gloriosissimae Hildigarde relictus est. Qui cum familiaritate illius animari coepisset, in tantam progressus est proterviam, ut virgam auream incomparabilis Caroli quam ad statum suum fieri justis, diebus feriatis vice baculi ferendam pro episcopali improbus ambiret. Quæ illum callide deludebas dixit, non audere se eam cuiilibet hominum dare, sed tamen fidam se legationem ejus causa apud regem fore. Veniente autem illo suggestit illa joculatoriter, quæ amens postulavit episcopos. Cuicunque petitioni jocundissime rex assensus, promisit se etiam plus facturum quam illo peteret. Cum autem cuncta penè Europa ad triumphatorem tantæ gentis Caro-

nonam seculum hoc vocabulum alicubi legas. Cuba apud vetustissimos scriptores fuit lectica; hic alio plane sensu. BASV.

Iun convenisset, pronuntiavit haec in auribus majorum et minorum: Episcopi contemptores hujus mundi esse debuerunt, et alios exemplo suo ad appetenda coelestia provocare. Nunc vero praeterea mortalibus tanta ambitione corrupti sunt, ut quidam ex eis, non contentus episcopatu quem in prima Germaniae sede retinet, sceptrum nostrum, quod pro significacione regiminis nostri aureum ferre solemus, pro pastorali baculo nobis ignorantibus sibi vindicare voluisset. Reus reatum suum recognoscens indulgentia percepit recessit.

CAPUT XX.

De episcopo qui concionem habere non potuit.

Nimium pertimesco, o Domine imperator Carole, ne dum jussionem vestram impiere cupio, omnium professionum et maxime suminorum sacerdotum offensionem incurram; sed tamen de omnibus non grandis mihi cura est, si tantum vestra defensione non destituar.

Præcepit religiosissimus Carolus imperator, ut omnes episcopi per latissimum regnum suum, aut ante præfinitum diem, quem iste constituerat, in ecclesiastice sedis basilica prædicarent, aut quicunque non ficeret, episcopatus honore careret. Sed quid dico bonorem? cum Apostolus protestetur: *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat* (*I Tim. III*). Sed vere vobis occulite fateor; quia magnus honor in eo; opus vero bonum nec minimum requiritur. Supradictus igitur primas ad tale præceptum conterritus, cum nihil aliud sciret nisi deliciis affluere et superbi; timens autem ne si episcopio careret, luxuria sua pariter viduaretur, vocavit duos de primoribus palatini: ad diem festum, et post Evangelii lectionem ascendit ad gradus, quasi ad alloquendum populum. Cumque ad tam inopinatam rem omnes admirati concurserent, excepto uno pauperculo valde rufo, a gallicula sua (quia pileum non habuit, et de colore suo nimium erubuit) caput induito, dixit nominatus *nunc revera episcopus ad ostiarum vel scarionem suum (cujus dignitatis aut ministerii viri apud antiquos Romanorum scelitorum nomine censebantur)*: *Voca ad me illum pileatum hominem qui stat juxta ostium ecclesie: festinans ille mandatam Domini completere, apprehendens miserum caput eum trahere ad episcopum: qui timens ne gravi multaretur vindicia, quod tecto capite in domo Dei stare præsumperet, totis viribus cœpit reniti, ne quasi ad tribunal severissimi judicis duceretur. Tunc episcopus de eminentioribus prospiciens, et nunc vasallum suum, nunc illum misellum concerpans, excelsa voce clamando prædicavit, Attrahere illum, cave ne dimittas; velis nolis, huc debes venire. Cum ergo aut vi aut metu devictus appropinquaret, dixit episcopus, Accede proprius, appropinqua etiam. Atque deinde apprehensum capit is legimen extraxit, et ad plebem proclamavit. Ecce videtis, o popule, rufus est iste ignavus. Et reversus ad altare solemnia coæscravit, vel se consecrassæ simu-*

* *Legendum alicula.* Scrivarius not. m. s. Et revera alicula fuit genus vestis, ex fragmento Petronii notum; sic enim habet: « Barbarus ingens fasciis cruralibus alligatus et alicula subornatus redimita. » BASN.

• M., capite.

• *Ædiliorum*, Scrivarius; idemque emendat vocem *Ædiliorum* que sequitur, et repouit *Æditorum*; fuerunt autem *Scariones* non modo ostiarii, sed et ministri judicium, imo aliquando judices. Primo ipse fuerunt qui nomine monachorum et episcoporum jurabant. • *Nullus audeat abbates vel monachos cœnobii (sancti Vincentii de Vulturno)*, ad jurandum querere, quia contra divinam credimus esse legem; sed per scariones omnibus temporibus fidem faciant, sicut fuit prisca consuetudo. • *Et Erchembertus in Historia Langobardorum sacramentum per se nulli*

A lavit. Talibus ergo missis ad finem perductis, ingreduntur in aulam variis tapetibus et omnigenis ornatam palliis; ubi opipare illud convivium auro vel argento sive gemmeis vasis immissum, fastidio vel nausea laborantes in sui desiderium posset allucere. Scdebat autem ipse mollissimis plumis, pretiosissimo serico vestitis extstructus, imperatoria purpura indutus, ita ut nihil illi nisi sceptrum illud et uomen regium decesset: ditissimorum militum cohortibus septus; in quorum comparatione illi palatini, hoc est, invictissimi Caroli proceres, vilissimi sibimet ipsis viderentur. Qui cum post admirabile illud et regibus inusitatum convivium licentiam aheundi peterent, ille ut eis magnificentiam suam et gloria manifestius ostenderet, jussit procedere peritissimos cantandi magistros cum omnibus musicis organis: de quorum vocibus et sonitu fortissima corda mollescerent, et liquidissima Rheni fluenta durescerent. Potuum vero diversissima genera variis pigmentis

B aut medicaminibus temperata, herbis et floribus, gemmarum vel auri fulgore in se trahentibus, sumque ruborem illis infundentibus coronata, restaurantibus jam stomachis tepebant in manibus. Inter ea pistores, lanii, coci et factores plenis ventribus omnimoda gulae irritamenta exquisitis artibus præparabant, qualis nunquam cena Magno composita est Carolo. Mane autem facto cum aliquantis per ad sobrietatem rediret episcopus, et luxum quem pridie coram satellitibus imperatoriis expenderat, perhorrescere cœpisset, jussit eos adduci ad se, et regis munieribus honoratos adjuravit, ut de se bona et honesta apud terribilem Carolum narrare dignarentur. Et quod publice in ecclesia ipsis audientibus prædicaret. Quos cum reversos imperator interrogaret cur eos episcopus ille vocaret, præcidentes ad pedes ejus dixerunt, Domine, ut nos in vestro nomine supra mediocritatem nostram honoraret. Et addecerunt, Fidelissimus est vobis, et omnibus vestris optimus episcopus ille, summoque sacerdotio dignissimus est; nam si nostra vilitati credere dignemini, fatemur sublimitati vestra quia declamatorie audivimus illum prædicare. Cumque imperator, ejus imperitiae certior, de modo prædictio inquireret, et illi eum fallere non auderent, omnia per ordinem retexerunt. Tunc intelligens causa timoris sui aliquid illum loqui conatum, quam præceptum suum prætermittere ausum, licet indignum, retinere permisit episcopatum.

CAPUT XXI.

Carolus episcopo iratus.

Post tempus vero non longum, cum quidam juvenis cognatus regis optime in quadam festivitate cauererit *Alleluia*, dixit imperator ad eumdem episcopum: Bene modo cantabat ille clericus noster. Qui iuxta stultitiam suam joculariter illa verba suscipiens, et illum imperatoris cognatum nesciens, respondit: Sic sic omnes peripari possunt bubus D agriculturibus vretenere. Ad quod improbissimum

homini dandum nisi per scariones. Secundo ipsi jura monachorum et episcoporum exigebant: Non habebit exactorem, sed villici et scheriones episcopi et fratribus exigent ei jus suum. Scheriones enim idem sunt cum scarionibus; denique sedebant judices eorumque interventu lites dirimebantur. Scheriones judicent placitum. . . et si fur extraneus in villa capietur, scherioni comitis tradetur extra villam. • Unde patet comites, quemadmodum episcopos et abbatibus, habuisse suos scheriones. Chronicum sancti Vincentii de Vulturno, l. ii Hist. Franc., t. III, p. 685. Jura Ecclesie Bambergensis in metropol. Salisburg., t. III, p. 50. BASN.

• M., traheretur.

• M., organis musicorum.

• M., modestia.

• Locus obscurus et forsitan mendosus: autumat

responsum fulmineas in eum acies imperator intor- A quens, attonitum terre prostravit.

CAPUT XXII.

De episcopo qui voluit adorari.

Fuit alias episcopus parvissimæ civitatulæ, qui se dum adhuc in carne viveret, non apostolorum et martyrum more intercessorem ad Deum habere, sed ipse divinis cultibus voluit honorari; sed talem superbiacum hoc modo studuit occultare, ut sanctus Dei diceretur, ne omnibus abominabilis cum idolis gentium reputaretur. Hic habuit unum vasallum non ignobilem civium suorum, valde strenuum et industrium; cui tamen ille, ne dicam aliquod beneficium, sed ne ullum quidem aliquando blandum sermonem impedit. Qui nesciens quod agere posset ut immates ejus animos placaret, excogitavit ut si aliquod signum in nomine ejus se fecisse comprobareret, ad gratiam ipsius pervenire valeret. Cuni ergo de domo sua ad episcopum venire disponeret, assumpsit duas caniculas in manu sua, quas Gallica lingua veltres [veloces] nuncupant, quæ agilitate sua vulpes et cæteras minores bestiolas facilissime capientes; qua [Al., quæ] caras etiam et alia volatilis ascensu celestiori sepe fallerent: et dum in via vulpem muribus insidiantem videret, ex improviso canes illi tacitus immisit; quæ volatu rapidissimo ruentis post illam intra jactum sagittis comprehenderunt: ipse vero quoque cursu præpeti consecutus, vivam et sanam dentibus canum vel unguibus excussit; canes autem ubi potuit abscondens, tripudians cum illo munere ad dominum suum introivit, et suppliciter inquit: Ecce, Domine, quale munus ego pauperulus acquirere potui. Tunc episcopus parum arridens interrogavit quomodo illam tam sanam comprehenderebat. At ille proprius accedens, et pro salute ipsius domini sui jurans quod veritatem ab eo non celaret, intulit, Domine, per campum istum cavallicans [Al., caballicans], et vulpem illam non longe aspiciens laxis habebis post illam tendere coepi. Porro cum ipsa tam perniciter aufugeret, ut vix eam jam videre potuissim, elevata manu adjuravi eam dicens, In nomine domini mei Rechonis sta, et non movearis ultra. Et ecce quasi catenis obligata stetit in loco fixa, donec eam quasi oveum derelictam tollerem. Tunc ille inani gestione perflatus dixit coram omnibus. Nunc apparet sanctitas mea; nunc scio quis sim. Nunc agnoscó quid futurus sim. Ex illo die exosum illum hominem super omnes familiares suos miro coluit amore.

CAPUT XXIII.

Episcopi jejunium violantis pænitentia.

Hoc, quia se obtulit occasio, extrinsecus inserto, non ab re videtur, etiam cætera quæ iisdem temporibus memoria gesta sunt, stili officio religare. Erat quidam episcopus in Francia nova miræ sanctitatis et abstinentie, incomparabilis etiam liberalitatis et misericordia, cuius bonitate invitus omnibus justitiae hostis antiquus nimium exasperatus, tale illi desiderium edende carnis in diebus Quadragesimæ immisit, ut se absque recrastinatione moriturum putaret, nisi ejusmodi recrearetur edulio. Consilio tandem multorum sanctorum et venerabilium sacerdotum roboratus, ut carnes pro recuperatione sanitatis aciperet et postea per totum anatum more solito se inaceraret; ne ipsis inobediens et vita sue proditor inveniretur, eorum cedens auctoritati, et ultima necessitate constrictus parum quid de quadrupedante carne misit in buccam, quod cum masticare coepit, et gustum illius sensus palati tenuissime percepisset,

Cangius legi debere *Pelliparii*, eos intelligens qui *pelles parabant*; ea tamen mutatione ipsi concessa fatetur non videre responsionis acumen. Ego intelligerem aratorum clamores ad boves excitandos dum agriculturam exercent, quos infestus homo comparabat clerici cantibus. BAEN.

A tanto trædio, fastidio, vel odio, non solum carnium seu cæterarum escarum, sed et lucis ipsius et vite presentis, cum salutis suæ desperatione correplu^s est, ut ultra nec manducare vellet, aut bibere, aut spem suam in Salvatore perditorum porere consideraret. Cum autem hec prima hebdomada Quadragesimæ gererentur, suggerebant ei præfati Patres ut quia diabolica se illusione decepsum cognosceret, acrioribus jejuniis et contritione cordis, eleemosynarum largitate momentaneum illud peccatum superducem^b extenuare vel ablueret. Qui ut erat optime instructus [institutus], eorum consilio parens, ut et diaboli militiam confunderet, et apud innocentia restitutorem commissi veniam impetraret, bidu^anis vel triduum se jejuniis affligens, sonni quietem fugiens, pauperibus et peregrinis per seipsum quotidie ministrans, eorumque pedes ablueens vestesque et pecunias juxta facultatem illis offerens et ultra impendere volens die sancto sabbati paschalibus plurima dolia de tua civitate postulavit, et calidas balneas a manu usque ad vesperam cunctis indigentibus exhibere curavit, et colla singulorum ipse manu sua rasit, et purulentias [Al., prurulentias] scaliesque per hirsutorum corporum vepres unguibus extraxit, et unguentis delubitos candidis vestibus quasi modo regeneratos induit. Cum autem sol appropinquaret occasui, et nullus jam remaneret qui talibus indigeret obsequiis, intravit ipse in balnea, et exiens mundata conscientia mundissimum opertus est lineis, ut judicio sanctorum episcoporum solemnia populo celebraret. Cumque jam ad ecclesiam procederet, callidus adversarius propositum illius violare cupiens, ut contra volum suum aliquem pauperem non lotum episcopus dimitteret, assumpta specie lutidissimi leprosi, sanie fluidi, tabo rigenter amicti, gressu tremante netabundi, nimia raucedine miserandi, ante limen ecclesiæ se illi obviæ tulit. Tunc sanctus antistes instinctu divino regressus, ut cognosceret quali naper inimico succumberet, extractis albis, aquam sine mora calefieri et ipsum misellum in ipsam fecit imponi, assumptaque novacula turpisimum collum copit radere. Cumque ab una aure usque ad medianas deradisset arterias, cepit ab alia, ut ad eundem locum rasuram perduceret; illuc autem perveniens, setas longiores quam abscederat, mirum dictu^c renatas invenit: et cum hoc sepe fieret, et ille radere non cessaret, ecce inter manus episcopi, horresco refrens, oculus miræ magnitudinis in arteriarum medio coepit^d apparere. Tunc ille pavesfactus a tali monstru resiluit, et se Christi nomine cum ingenti clamore consignavit: ante cujus invocationem fraudulentus hostis ultra fallaciam suam abscondere non valens, ceu fumus evanuit, et abscedens dixit, Iste oculus vigilanter intendit, quando carnem in Quadragesima comedisti.

CAPUT XXIV.

De episcopo semiramis stuprante.

In eadem quoque regione fuit aliud pontifex incomparabilis sanctitatis qui incauta securitate jam quasi feminei sexus ignarus sanctimoniales juvenculas non minus quam grandeos sacerdotes discendi gratia secum conversari permisit. Cum zutem in ipsa festivitate Paschali post officium divinum, quod supra medium noctem perfraxit, Alasaciensi illo sigillario se licentius indulisset, et simul cum illo fortiori falerno cuiusdam venustissimæ feminæ vultus et inertricios gestus, heu nimis enerviter in se pertraxisset, recedentibus cataris, ad lectum sumum vocatam lugubriter constupravit. Mane vero rotulante

^a Leg. *avicularia*, et sic in seq. loco *canes*, leg. *ares*.

^b M., *superducere*.

^c M., *monstri in medio*.

^d M., *dapibus se vinque*.

citus exsurgens, et juxta gentiles noctem flumine purgans, ante inevitabiles veræ Deitatis oculos inæculata conscientia processit. Cumque præmissis melodiis ipse juxta ministerium suum imponere debuisset hymnum angelicum, pavesactus obstupuit, ac sacri mysterii vestes super altare posuit. Atque ad populum conversus reatum suum confessus est. Deinde ad crepidinem corruens altaris, inæstimabilibus ablutus est lacrymarum fluentis. Populo vero instantे ut exsureret et se terribilibus sacramentis astringente, quod illa præcipua die non sibi ab alio aliquo quam ab ipso pastore sacra missarum celebrari paterentur; et ille loco moveri non posset, atque hæc concertatio per trium fere horarum spatio transiret, tandem clementia Creatoris, et vota devoti populi et contritum cor episcopi miserata [respiciens], sic in pavimento jacentem revestivit, et de sua certioratum [certificatura] indulgentia, ad contractanda cœlestibus metuenda mysteria in exemplum veræ poenitentiae vel cautelam nusquam et nunquam in hoc sæculo tute, sed semper et ubique vanæ securitatis misericorditer animavit.

CAPUT XXV.

Episcopus avarus.

In Fraucia quoque quæ dicitur Antiqua fuit aliud, ultra omnem modum tenacitate constrictus; cum autem sterilitas omnium terræ preventum quodam anno insolita orbem universum depopularet, tunc avarus ille negotiator omnium mortalium imo jam morientium ultima necessitate gavisus, repositoria sua præcepit aperiri, nimium chare venundanda. Tum dæmon vel larva, cui curæ fuit ludicris vel hominum illusionibus vacare, fecit consuetudinem ad cujusdam fabri ferrarii domum venire et per noctes malleis et incubibus ludere: cumque pater ille familiæ signo salutiferæ crucis se suaque munire conaretur, respondit pilosus: Mi compater, si non impideris me in officina tua jocari, appone hic poticulam tuam, et quotidie plena invenies illam. Tum miser ille, plus penuria metuens corporalem quam æternam animæ perditionem, fecit juxta suasionem adversarii. Qui assumpta prægrandi flascone cellarum Bromii vel ditis illius irrumpens, rapina perpetrata, reliqua in pavimenta fluere permisit. Cumque jam tali modo plurimæ cubæ fuissent inanitæ, animadvertisens episcopus quod dæmonum fraude periissent, benedicta aqua cellam aspersit, et invictæ crucis signaculo tutavit. Nocte autem facta, furis antiqui callidus satelles cum vasculo suo venit, et cum virginaria vasa propter impressionem sanctæ crucis non auderet attingere, nec tamen ei licet exire, in humana specie repertus et a custode domus alligatus pro fure ad publicum productus^b, et ad palam coesus: inter cædendum hoc solum proclamavit: Væ mihi, vae mihi, quod poticulam compatrii mei perdidi. Hæc licet historia sit vera, idcirco protulerim, ut sciat cui proveniant abjurata, et in diebus necessitatibus abstrusa, et quantum valeat divini nominis invocatio, etiam per non bonos adhibita.

CAPUT XXVI.

Episcopus in aquam immersus.

Cum oculos ad Francorum caput intendo ejusque membra perlustro, reliquarum gentium summos et infimos post tergum reliqui; sed jam ad vicinos nostros Italos, una tantummodo macheria [maceria] divisos veniendum est. Erat ibi quidam episcopus inanum^c rerum valde cupidissimus, quod diabolus advertens cuidam panperculo, avaritia tamen non evacuato, in humana se obtulit specie, pollicitus non mediocriter illum esse ditandum, si societas vinculo in perpetuum sibi delegisset adnecti. Quod cum miser prolixi non abnueret, dixit hostis callidus,

A Converto me in mulum præstantissimum, tu vero ascende super me et vade ad episcopum: cum autem mulum illum coepirit inhiare, tu protrahe, disser, abnue, pretium exaggera indignationemque sanguinis recedere para; tum necesse est ut ille post te mittat, et plurima promittat, tandem precibus exoratus, et infinita pecunia cumulatus, quasi non libenter et coacte illi mulum concede, et concitus aufugiens latibulum ubicunque require. Quod cum factum esset, et episcopus usque ad sequentem diem exspectare non sustinens, in ipso servore meridiano sonipedem ascendens per urbem superbis equitabat, in campum volitaturus ibat, ad fluvium refrigerandi gratia properabat, in cuius favorem omnis atlas soquabatur ambulationem volubilissimam^d, cursum rapidissimum, natum delphinis simillimum cernere gestientes, et ecce antiquus ille Belial velut chami frenique non patiens, et veræ gehennæ ignibus æstuans, in profundum gurgitis sese denegere, et secum trahere cœpit episcopum, ita ut vix militari manu et industria piscatorum qui prope navigabant, extrahebatur.

CAPUT XXVII.

Episcopus fornicator.

Insidiarum peritus alversarius, in via qua ambulamus laqueos nobis abscondere solitus, alium quidem hoc, alium vero alio vitio supplantare non desistit. Cuidam sacerdoti (episcopi quippe nomine in tali re supprimendum est) fornicationis crimen imponebatur; cumque hoc jam ita in notitiam populorum devenisset, ut referentibus et am episcoporum episcopo religiosissimo Carolo notissimum fleret; et ille sapientissimus [prudentissime] aliquandiu rem dissimulans frivilis verbis fidem accommodare noluisse. Sed fama malum, quo non velocius ullum, de minima meisca [musca] super aquilarum magnitudinem excresceret, ut nequaquam jam celari potuisset, misit districtissimus inquisitor justitie Carolus duos de palatinis, qui ad proximum civitati locum vespere divertentes mane primo ad sacerdotem inopinato venirent, et ipsum sibi missam celebrare postularent; et si nimis abnueret, illi eum ex suo nomine constringerent, quatenus per se ipsum sacrosancta mysteria celebraret: qui nesciens quid ageret, quia et ante superni inspectatoris oculos ipsa nocte peccaverat, ei illos offendere non audebat; plus tamen homines quam Deum metuens, frigidissimo fonte æstuantia membra baptizans, ad offerenda terribilia sacramenta processit. Et ecce vel conscientia cor quatiente, vel aqua venas penetrante, tanto frigore correptus est, ut nullo medicorum adminiculo posset salvari, sed immanissima febrium valetudine perductus ad mortem, æterui Judicis decreto animam reddere cogeretur.

CAPUT XXVIII.

De Leone pontifice.

D Sed cæteris mortalibus his et hujusmodi fraudibus a diabolo vel satellitibus ejus illusis libet intueri sententiam Domini, qua firmissimam sancti Petri confessionem remunerans ait: *Quia tu es Petrus et super hanc petram adificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (Matth. xvi), in his etiam periculosissimis et nequissimis diebus inuincissam et immobilem permanere. Ut inter avulos semper invidia debacchatur, solemne Romanis et consuetudinarium fuit ut omnes alicujus momenti ad sedem apostolicam per tempora subrogati jugiter essent infensi vel potius infesti. Unde contigit ut quidam illorum inuidia cœcali sancte recordationis Leoni papæ, cuius supra fecimus mentionem, mortiferum crimen imponentes, eum cæcare suissent aggressi; divino vero nutu conterriti sunt

^a M., *divinæ majestatis.*

^b Leg., *ad supplicium deductus.*

PATRI. XCVIII.

^c Al., *immanum*, male.

^d M., *nobilissimum*.

et retracti, ne oculos ejus eruerent, sed rasoriis per A Deo, vel sibi, vel omnibus episcopis, abbatibus, medios incidenter; quod cum clanculo per familiares suos Michaeli imperatori Constantinopoleos indicari fecisset; et ille omne auxilium ab eo retrahere, dicens: Ille papa regnum habet per se et nostro praestantius; ipse se per se ipsum vindicet de adversariis suis. Tunc sanctus ille divinam constitutionem secutus, ut qui iam re ipsa rector et imperator plurimarum erat nationum, nomen quoque imperatoris Cæsaris et Augusti apostolica auctoritate gloriosius assequeretur, invictum Carolum Romam venire postulavit. Qui, ut semper in expeditione et procinctu bellico positus erat, statim cum apparitoribus et schola tironum, cause vocationis suæ penitus ignarus, ad caput quondam orbis absque mora perrexit; cumque perditissimi populi inopinatum illius conperissent adventum, quasi passeres a conspectu domini sui cognomine [quo nomine] nuncupati solent celari, ita per diversa latibula, cryptas et profugia sunt abstrusi. Sed cum industriam et sagacitatem ejus sub cœlo non possent evitare, ad basilicam sancti Petri capti et catenati producti sunt. Illic intermeratus pater Leo assumens Evangelium Domini nostri Iesu Christi, posuit super caput suum, et in conspectu Caroli ejusque militum, assistentibus etiam persecutoribus suis, in hæc verba juravit: Sic in die magni judicii sim particeps Evgelli, sicut immuni sum criminis falso mihi ab istis objecti. Et mox terribilis Carolus dixit ad suos: Cave ne quis de illis evadat. Omnes itaque comprehensos vel diversis mortibus, vel irremeabilibus damnavit exsiliis. Cum autem ibidem aliquot diebus reparandi exercitus gratia moraretur, convocavit antistites apostolicos de vicinis artibus (*sic*) quoscunque potuit; et coram positis illis, et invincibilibus gloriosissimi Caroli comitibus, nihil minus suspicantem ipsum pronuntiavit imperatorem defensoremque Ecclesiæ. Quod cum illo non tamen gratapter suscepit, pro eo quod putaret Græcos majore successos invidia aliquid incommodi regno Francorum machinatuos; inno po'iori cautela provisuros, sicut tunc fama ferebat, ne Carolus insperato veniens regnum illorum suo subjugaret imperio. Et maxime, quia pridem magnanimus Carolus, cum legati regis Byzantini venirent ad se, et de domino suo illi suggererent quod filialis ipsi amicus esse voluisse, et si viciniores essent, eum filii loco nutrire et paupertatem illius relevare decrevisset, ferventissimo igne se intra pectus retinere nequeunte, in hæc verba prorupit: O utinam non esset ille gurgiculus inter nos, forsan divitias Orientales aut partiremus, aut pariter participando communiter haberemus. Quod ignari paupertatis Africanae solent de Afrorum rege narrare. Innocentiam vero beati Leonis papæ ita douator et restitutor sanitatis approbavit, ut post illam pœnalem et crudelissimam incisionem, clariores, quam antea fuerint, ei condonaverit oculos; excepto, quod in signum virtutis illius, pulcherrima cicatrix in modum fili tenuissimi turturinas acies niveo canore decorabat.

CAPUT XXIX.

De ædificiis Caroli Magni.

Ne vero ab imperitis arguar imperitiae, quod mare quod gurgiculi maximus appellavit imperator, inter nos et Græcos, ex ejus ore situm retulerim, noverint qui volunt, adhuc Hunos et Vulgares et plures alias immanissimas nationes intactas et integras, iter ad Græciam terrestre negare; quas tamen postea bellicosissimus Carolus vel terre coequavit, ut omne Selavorum genus et Vulgarum; vel penitus eradecavit, vel ferreorum adamantinorum progeniem, et non Hunorum, de quibus mox docebo, si prius de ædificiis quæ Cesar Augustus Carolus apud Aquigrani, juxta sapientissimi Salomonis exemplum,

A Deo, vel sibi, vel omnibus episcopis, abbatibus, comitibus, et cunctis de toto orbe venientibus hospitibus mirifice construxit, juxta pauca satis et minima commemorem.

CAPUT XXX.

Abbas fur.

Cum strenuissimus imperator Carolus aliquam requiem habere potuisset, non otio torpere, sed divinis servitiis voluit insudare, adeo ut in genitali solo basilicam antiquis Ro nanorum operibus præstastiori fabricare propria dispositione molitus, in brevi compotem se voti sui gauderet. Ad cuius fabricam de omnibus cismarinis regionibus magistros et offices omnium id genus artium advocavit. Super quos unum abbatem cunctorum peritissimum ad executionem operis (ignarus ejus fraudium) constituit; qui mox ut Augustus quoquam cesset, pretio accepto quos volebat ad propria remisit, qui vero se redimere nequerunt, vel a dominis suis absoluti non sunt, sicut quondam Ægyptii populum Dei inquis operibus affligerunt, ita immensis laboribus oppressit, ut nunquam eos aliquantulum requiescere pateretur. De tali ergo fraudulentia cum infandam pondus auri et argenti sericorum palliorum congregasset, et viliora suspendens in camera, pretiosiora queque in arcis vel scrinia absconsa concladeret, ecce repente domus ejus inflammata, a referentibus illi nuntiatum est, qui concitus accurrens et per medios flammarum globos in conclave quo scripnia auro plena servabantur, irrumpens, et cum uotantum exire nolens, singula singulis imposuit humeris, et exire cœpit. Interea una trabes pergrandis ignibus evicta cecidit super eum, et corpus quidem materiali combussit incendio, animam vero transmisit ad ignem ^a qui non succenditur. Ita divinum judicium pro religiosissimo Carolo vigilavit, ubi ipse regni negotiis occupatus minus intendit.

C

CAPUT XXXI.

De campana.

Erat ibidem alias opifex in omni opere æris et vitri cunctis excellentior; cumque Tancho monachus sancti Galli campanum optimum conflareret, et ejus sonitum Cæsar non mediocriter miraretur, dixit ille præstantissimus in ære magister: Domine imperator, jube mihi cuprum multum afferri, ut ei coquam illud ad purum, et in vicem stannum fac mihi quantum opus est de argento dari, saltem centum libras, et fundo tibi tale campanum, ut istud in ejus comparatione sit mutum. Tum liberalissimus regum, cui licet divitiae affluenter, ipse tamen cor illius non apponeret, facile jussit omnia que petebantur exhibere. Quæ miser ille assumens, letus exxit, et æs quidem conflans et emundans, in locum vero argenti purgatissimum stannum subiiciens, multo melius optimo illo, de adulterato metallo campanum in brevi tempore perfecit probatumque Cæsari presentavit. Quod ille propter incomparabilem comparationem satis admiratus, immisso ferro palatorio jussit in campanario suspendi. Quod cum sine mora factum fuisset, et custos ecclesie vel reliqui capellani, nec non et errorei tirones illud ad sonitum perducere, alii succedentes aliis nitescerant, et nihil efficere potuissent, tandem indignatus auctor operis, et commentator inaudite fraudis, apprehenso fune traxit æramentum: et ecce ferrum de medio elapsum in verticem ipsius cum iniuste sua descendit, et per cadaver jam jacque defunctionum pertransiens ad terram cum intestinis virilibus renit. Memoratum vero pondus argenti repertum precipit justissimus Carolus inter indigentes palatios dispergi [distribui].

^a M., anima vero ad inexstinguibilem transit ignem.

CAPUT XXXII.

Lex Caroli de construendis aedificiis.

Fuit consuetudo in illis temporibus, ut ubicunque aliquod opus ex imperiali præcepto faciendum esset, si quidem pontes vel naves, aut trajecti, sive purgatio, seu stramentum, vel impletio coenosorum itinerum, ea comites per vicarios et officiales suos exsequerentur, in minoribus duntaxat laboribus; a majoribus autem, et maxime noviter extruderis nullus ducum vel comitum, nullus episcoporum vel abbatum excusaretur aliquo modo. Cujus rei testes adhuc sunt arcæ pontis Magontiacensis, quem tota Europa communis quidem, sed ordinatissime participationis opere perfecit, fraudulentiam vero quorundam malevolorum, et de navium subvectione mercedes iniquissimas compilare volentium consumpsit. Si vero essent ecclesie ad jus regium proprie pertinentes, laquearibus vel muralibus ordinandæ picturis, id a viciniis episcopis aut abbatis curabatur. Quod si novæ fuissem instantaendæ, omnes episcopi, duces et comites, abbates etiam, vel quicunque regalibus ecclesiis præsidentes, eam universis qui publica consecuti sunt beneficia, a fundamentis usque ad culmen instantissimo labore perduxerunt: sicut adhuc probat non solum basilica illa divina, sed et humana apud Aquisgrani, et mansiones omnium cujusquam dignitatis hominum, quæ ita circa palatum peritissimi Caroli, ejus dispositione constructæ sunt, ut ipse per cancellos solarii sui cuncta posset videre, quæcumque ab intrantibus vel excentibus quasi latenter fierent. Sed et ita procerum habitacula a terra erant in sublime suspensa, ut sub eis non solum militum milites et eorum servatores, sed omne genus hominum ab injuriis imbrum vel nivis vel gelo caminis possent defendi, et nequaquam tamen ab oculis acutissimi Caroli valerent abscondi. Cujus aedificii descriptionem ego inclusus absolutus cancellariis vestris relinquens, ad judicium Dei, quod circa illud factum est, explicandum revertor.

CAPUT XXXIII.

Somnium Leutfredi mortem prænuntians.

Prævidentissimus igitur Carolus quibuscumque primoris in proximo constitutis præcepit ut opifices a se directos omni industria sustentare, et cuncta ad opus illud necessaria subministrare curarent; qui vero ex longinquis partibus advenissent, commendavit eos præposito domus sua nomine Leutredo, ut eos de publicis rebus aleret et vestiret, sed et cuncta quæ ad constructionem illam pertinenter sedulus impendere semper instaret. Quod cum illo in eodem loco sedente aliquantulum ficeret, recedente vero omnimodo cessaret, tantas pecunias idem præpositus de miserorum illorum cruciatibus aggregavit, ut eas mammonas Pluton atque Dis non aliter quam vehiculo camelii possent ad inferna perducere, quod ita mortalibus compertum est. Gloriosissimus Carolus ad nocturnas Laudes pendulo et profundissimo pallio (cujus jam usus et nomen recessit) utebatur. Expletis vero hymnis matutinalibus ad caminatam reversus, imperialibus vestimentis pro tempore ornabatur; clerici vero cuncti ita parati, ad antelucana veniebant officia, ut vel in ecclesia, vel in portico, quæ tunc curticula dicebatur, imperatorem ad missarum solemnia processurum vigilantes expectarent, aut qui opus habuisset in sinu compatrii sui caput paululum reclinaret. Quidam ergo pauperculus ex eis, qui dominum supradicti Lutfredi abluendaram seu resarcendarum (sicut exiguis opus est palatinis) vestitum vel potius pannorum causa frequentare solebat, super genua socii sui dormiens, vidi gigantem Antoniano illo adversario proceriore de curte regico super rivulum illum per trajectum, ad domum illius præparerantem, et camelum immanissimum inestimabilis sarcina prægravatum ad ulteriora trabentem; et obstupefactus in somno, quæsivit ab eo, de qua

A regione veniret, aut quo tendere voluisset; qui respondit, De domo regis ad domum Luisfredi pergo, ut eum super hos fasces imponam, et pariter cum eis in infernum demergam. Ad quam visionem exparfactus clericus et majore metu conterritus, ne eum terribilis Carolus dormientem reperiret, mox caput elevans, et cæteros ad vigilandum provocans, in hæc verba prorupit: Si vultis audire somnum meum? Videbar mihi videre Polypedium illum, qui in terra gradiens alta pulsat sidera, et in medio lioni latera non cingit ardua, de hac curte ad dominum Luisfredi cum onerario properantem camelio; cumque causas ejus itineris inquisisset, dixit ille, Luisfredum super hæc onera ponere et ad inferna deducere contend. Hac relatione nondum expleta venit puella de domo ejus omnibus notissima, et ante pedes eorum procidit implorans, ut memoriam amici sui Luisfredi dignarentur habere. Illis autem interrogantibus, quid cause haberet, dixit illa: Domini mei, sanus ad latrinam exivit, et cum ibi diutius moraretur, egridientes defunctum invenimus illum. Cujus cum subitanea mors imperatori comperta fuissest, et ab opificibus et reliqua familia tenacia vel avaritia illius jam libere proderetur, jussit thesauros ejus perquiri. Qui cum inestimabiles invenirentur, scireque iudex post Deum justissimus, de qua iniuite congregati fuissent, publice pronuntiavit: Non potest aliiquid ex his, quæ inuste fraudavit, ad liberationem illius miseri proficer. Dividantur itaque inter operarios hujus aedificii tenuioresque palati nostri.

CAPUT XXXIV.

Luxus diaconi punitus.

Duo sunt adhuc referenda quæ in eodem contingunt loco. Quidam diaconus Juxta consuetudinem Cisalpinorum contra naturam pugnare solitus, balneas trans caput suum pressissime radi faciens, cutem expolivit, unguis murcavit, capillosque brevissimos quasi ad circinum tornando decurtavit, lineas et camisiam candidissimas induit; et quia devitare non potuit, quin potius per hoc gloriosior appareret, sponte coram summo Deo et sanctis angelis, et in conspectu severissimi regis et procerum ejus, Evangelium (ut ex consequentibus patuit) polluta conscientia legere præsumpsit. Inter legendum vero aranea de laquearis per filia subito descendens caput ejus percussit, et celerrime ad superna retraxit. Quod cum districtissimus Carolus secundo ac tertio provideret, et dissimulando fieri permetteret, clericus vero propter timorem illius se defendere non auderet, maxime cum non aranearum se impetrere, sed muscas inquietare putaret, evangelica lectione perfecta reliquum etiam complevit officium. Egressus autem de basilica mox intumuit et infra unius horæ spatium defecit. Religiosissimus vero Carolus pro eo quod vidit et non prohibuit, quasi homicidii reum publica seipsum pœnitentia multavat.

CAPUT XXXV.

Ingratitudo clerici plectitur.

Habuit incomparabilis Carolus incomparabilem clericum in omnibus, de quo illud ferebatur quod de nullo unquam mortalium, quia videlicet et scientia litterarum secularium atque divinarum, cantilenæque ecclesiastice vel jocularis novaque carminum compositione sive modulatione, insuper et vocis dulcissima plenitudine inestimabilique delectatione cunctos preccelleret. Cumque et ipse legislator (id est Moses) ex Instructione div. na sapientissimus de gracilitate [garrulitate] vocis vel dispendio linguae tardioris causetur (*Exod. iv.*); et discipulum (id est Josue) ex auctoritate inhabitantis in se Dei clementis coelestibus imperantem (id est soli, ad Gabao) (*Josue, x.*) ad consulta (scilicet Moses) mittat Eleazari (*Num. xxvi.*); et Christus Dominus noster vel eum, quo inter natos mulierum majorem non surrexisse testatur, nullum in corpore signum operari concesso-

rit (*Math. xi, xvi*); et eum quem paterna relatione scipsum cognoscere voluit, clavibusque regni celorum donavit, Pauli sapientiam mirari voluerit (*Gal. ii*); discipulumque plus ceteris dilectum in tantam cadere trepidationem permiserit, ut in locum sepulcri ejus ingredi non presumeret, cum illud imbecilles muliercula sæpius frequentarent (*Joan. xx*). Sed illi, sicut scriptum est, *Omní habent dabitur* (*Math. xxv*); scientes a quo haberent, etiam quæ minus habuere, consecuti sunt. Iste vero ne-sciens unde haberet, vel sciens, auctori donorum digne gratias non egit, cuncta pariter amisit. Nam cum veluti familiarissimus iuxta gloriosissimum Cæsarem constitisset, subito non comparuit. Cumque ad tam inauditam et incredibilem rem invictissimus imperator Carolus obstupefactus fuisset, sed tandem resipiscens se cruce Domini consignaret, invenit in eo loco in quo steterat ille, quasi carbonem deterrinum et modo extinctum.

CAPUT XXXVI

Vestes Gallorum.

Nocturnum atque pendulum Augusti pallium adhuc nos a bellico procinctu retrahit. Erat antiquorum ornatus vel paratura Francorum, calceamenta forinsecos aurata, corrigii tricubitalibus insignita, fasciolæ crurales vermiculatae, et subtus eas tibialis vel [*Al. ac*] coxalis linea, quamvis ex eodem colore, tamen opere pretiosissimo variata. Super quæ et faciolas in crucis modum intrinsecus ante et retro longissime [*Al. intrinsecus et extrinsecus, ante et retro longissimæ*] illæ corrigeantur. Deinde camisia cilizina [*Al. glizina, glezina*]; post hæc bal-

theus spatæ colligatas, que spata primum *vagina* [*Al. vagina sagea*], secundo corio qualicunque, tertio linteamine candidissimo, cera lucidissima roboro ita eingebatur, ut per medium cruciebus eminentibus ad peremptionem gentilium duraretur [*Al. auratur*]. Ultimum habitus eorum erat pallium canum vel sapphirinum quadrangulum, duplex, sic formatum, ut cum imponeretur humeris, ante et retro pedes tangeret, de lateribus vero vix genua tangeret; tene [*Al. contegeret*; tum] baculus de arbore malo, nodis paribus admirabilis, rigidus et terribilis cuspidem manuali, ex auro vel argento, cum cælaturis insignibus praefixo portabatur in dextera. Quo habitu lentes ego et testudine tardior, cum in Franciam nunquam venirem, vidi caput Francorum in monasterio sancti Galli præfulgens, duosque flores auricomos ex ejus femoribus progressos, quorum qui prior autem passatum ex crescens verticem stipitis sui somma gloria decoravit, et transcendendo contexit. Sed, ut se moe humani habet ingenii, cum inter Gallos Franci militantes virgatis eos sagulis lucere conspicerent, novitate gaudentes, antiquam consuetudinem dimisrunt, et eos imitari cooperunt. Quod interim rigidissimus imperator idcirco non prohibuit, quia bellis rebus aptior videretur ille habitus. Sed cum Fresones hac licentia abutentes adverteret, et brevissima illa paliola, sicut prius maxima, vendere compriisset, præcepit ut nullus ab eis nisi grandia latissimaque illa longissima pallia consuetudinario pretio coemeret, adjiciens: *Quid prosunt illa putaciola?* in lecto non possum eis cooperiri, cavallicans contra ventos et pluvias nequeo defendi, ad necessaria naturæ secedens tibiarum congelatione deficio.

LIBER SECUNDUS

DE REBUS BELLICIS CAROLI MAGNI.

INCIPIT PRÆFATIO.

In prefatione hujus opusculi tres tantum auctores me secutur spondi: sed quia præcipius eorum Wernbertus septimo die de hac vita recessit, et debemus hodie, id est, iii die Kal. Junii, commemorationem illius orbi illi discipulique agere, hoc stat terminus libelli istius (qui) ex sacerdotis ejusdem ore de religiositate et ecclesiastica domini Caroli cura processit. Sequens vero de bellicis rebus accrimi Caroli ex narratione Adalberti patris ejusdem Wernberti crudatus [cudatur], qui cum domino suo Kerardo et Hunisco, et Saxonico vel Selavico bello interfuit. Et cum jam valde senior parvulum me nutrit, renitentem, et sæpius effugientem, ut tandem coactum, de his instruere solebat.

CAPUT PRIMUM.

Gallorum a Romano imperio defectio.

Ex relatione sacerularis hominis et in scripturis minus erudit sermonem facturi, non ab re credimus si juxta fidem scriptorum pauca de superioribus ad memoriam revocemus. Cum Deo odibilis Julianus in bello Persico celitus fuisset peremptus, et a regno Romanorum non solum transmarinæ provinciæ, sed et proxima Pannonia, Noricus, Rhetia vel Germania, Francique vel Galli defecissent, ipsique reges Gallorum vel Francorum propter intersectionem sancti Desiderii Viennensis episcopi et expulsionem sanctissimorum advenarum, Columbani videlicet et Galli, retralabi cœpissent, gens Hunnorum prius per Franciam et Aquitaniam, vel Gallias vel Hispanias latrociniari solita, tota simul egressa, quasi latissimum incundem cuncta devastans, reliquias quæ remanebant poterant ad tutissima latibula [*Al.*, tutissimas late-

bras] comportavit. Quæ hujusmodi fuerunt, sicut Adalbertus mihi narrare consueverat.

CAPUT II.

De Hunnis.

Terra, inquiens, Hunnorum ix circulis eingebatur: et cum ego alios circulos nisi vi in eos cogitare ne-scis, interrogarem: *Quid illud miraculi fuit, domine?* Respondit novem legiun [*baganis*] muniebatur. Cumque et illos alterius generis esse nescirem, nisi quatenus segetibus solent prætendi, inquisitus etiam de hoc dixit: *Tam latus fuit unus circulus, hoc est tantum intra se comprehendit, quantum spatium est de castro Turico ad Constantiam, ita stipibus querinisi, faginis et abieginis exstructus, ut de margine ad marginem xx pedes tenderetur in latum et totidem subrigeretur in altum; civitatis autem universa, aut durissimis lapidibus, aut creta tenacissima repleretur, porro superficies vallorum eorumdem integrerimis cespitibus tegeretur.* Inter quorum confinia plantabantur arbuscule, quæ, ut cernere solemus, abscessæ atque projectæ comas caudicul foliorumque proferunt. Inter hos igitur aggeres ita vici et villa erant locate, ut de aliis ad alias vox humana posset audiri. Contra eadem vero ædificia inter inexpugnabiles illos muros porta non satis latæ erant constituta, per quas latrocandi gratia non solum exteriæ, sed etiam interioræ exire solebant. Item de secundo circulo, qui similiter ut primus erat exstructus xx milliaria Teutonica, quæ sunt xi Italica, ad tertium usque tendebatur. Similiter usque ad nonum. Quamvis ipsi circuli alius alio multo contractiores fuerint. De circulo quoque ad circulum sic erant possessiones et habitacula undique versua

* M., *Et cum ego quod vimineos circulos diceret, putarem, dixi.*

ordinata, ut clangor tubarum inter singula posset A eiususque rei significatus adverteri. Ad has ergo munitiones, per ducentos et eo amplius annos, qualescunque omnium Occidentalium divitias congregantes cum et Gothis et Wandalis quietem mortalium perturbarent, orbem Occiduum pene vacuum dimiserunt. Quos tamen invictissimus Carolus ita in annis octo perdomuit, ut de eis minimas quidem reliquias remanere permisit. A Vulgaribus vero ideo manum retraxit, quia videlicet Hunnis extinctis regno Francorum nihil nocituri videbantur. Porro prædam in Pannonia repartam per episcopiam, monasteria liberalissima divisione distribuit.

CAPUT III.

Aggeris destructores coercentur.

In bello autem Saxonico cum per semetipsum aliquando fuisset occupatus, quidam privati homines, quorum etiam nomina designarem, nisi notam arrogantiæ devitarem, testudine facta muros firmissimæ civitatis vel aggeris acerrime destruebant. Quod videns justissimus Carolus primum illorum cum consensu domini sui Keroldi prefectum inter Rhenum et Alpes Italicas instituit.

CAPUT IV.

Duces dormientes in excubis plectuntur.

Ibidem vero cum duorum ducum filii ad tentorium regis excubare deberent, et potibus ingurgitati jaccerent, ut mortui, porro ille juxta consuetudinem suam sæpius evigilans et castra circuiens, sensim et pene nullo cognoscente ad tabernaculum regressus est. Mane autem facto, convocatis ad se cunctis regni primoribus interrogavit, qua pœna dignus esset, qui caput Francorum in manus hostium tradidisset. Tunc præfati duces earumdem rerum penitus ignari ejusmodi hominem condemnaverunt ad mortem: ipse vero durissimis verbis coercitos dimisit illæsus.

CAPUT V.

Libertatis amor.

Erant quoque ibi duo nobis de genitio Columbrensi procreati. Qui cum fortissime dimicarent, requisivit imperator ab illis qui et unde nati essent. Quo comperto, meridiano tempore eos ad tabernaculum suum vocatos sic allocutus est: Boni juvenes, volo ut mihi, non alii servatis. Qui cum se ad hoc venisse testarentur, ut vel ultimi in ejus essent obsequio, dixit ille: Ad cameram meam servire debetis. Quod indignatione simulata libenter se facturos esse etiam dum faterentur, captato tempore, quo [capto consilio, cum] imperator quiescere coepisset, exierunt ad castra adversariorum, et tumultu concitato suo vel hostium sanguine servitulis notam diluerunt.

CAPUT VI.

Saxones gens incognita Græcis.

Inter hujusmodi tamen occupationes nullo modo magnanimus prætermisit imperator, quin ad longissimarum partium reges alios atque alios dirigeret litterarum vel munerum portidores a quibus illi omnium provinciarum sunt honores directi. Cum igitur de sede * Saxonici belli legatos ad regem Constantiopolens destinaret, interrogavit ille, utrum pacatum esset regnum filii sui Caroli, vel si a finitimis gentibus incursaretur. Cumque missorum primus [Al. missus] alias omnia pacata referret, nisi quod gens quedam, qui Saxones vocantur, creberrimis latrociniis Francorum fines inquietarent, dixit homo torpens otio, nec utilis belli negotio: Heu quare laborat filius meus contra hostes paucissimos, nullius nominis, nulliusque virtutis? Haec tu gentem illam cum omniibus ad

eam pertinentibus. Quod cum reversus bellicosissimo Carolo nuntiaret, arridens ille dixit ei: Multo melius tibi rex ille consulisset, si unum lineum femorale ad tantum iter tibi tribuisset.

CAPUT VII.

Græcorum perjuria.

Non videtur occultanda sapientia quam sapienti Græcia idem missus aperuit b. Cum autumnali tempore ad urbem quamdam regiam cum sociis venisset, aliis alio divisis, ipse cuidam episcopo commendatus, qui cum jejuniis et orationibus incessanter incumberet, legatum illum pene continua mortificavit inedia. Vernali autem tempore jam aliquantulum arridente, presentavit eum regi. Qui interrogavit eum, qualis sibi idem videretur episcopus. At ille ex imis precordiis alta suspiria trahens: Sauctissimus est, ait, ille vester episcopus, quantum sine Deo possibile est. Ad quod stupefactus rex: Quomodo, inquit, sine Deo aliquis sanctus esse potest? Tum ille, Scriptum est, inquit, *Deus charitas est* (I Joan. iv), qua iste vacuus est. Tunc rex vocavit eum ad convivium suum, et inter medios proceres collocavit; a quibus talis lex constituta erat, ut nullus in mensa regis indigena sive advena c aliquod animal, vel corpus animalis in partem aliam verteret, sed ita tantum ut positionem erat de superiori parte manducaret. Allatus est autem piscis fluvialis, et pigmentis infusus in disco positus. Cumque hosce idem consuetudinis illius ignorans pisces illum in partem alteram gyret, exsurgentes omnes dixerunt ad regem: Domine, ita estis inhonorati, sicut nunquam anteriores vestri. At ille ingemiscens dixit ad legatum illum: Obstare non possum istis, quin morti continuo tradaris; aliud pete quodcumque volueris et complebo. Tunc parumper deliberans cunctis audiibus in hac verba prorupit: Obsecro, domine imperator, ut secundum promissionem vestram concedatis mihi unam petitionem parvulam. Et rex ait: Postula C quodcumque volueris, et impetrabis, præter quod contra legem Græcorum vitam tibi concedere non possuni. Tunc ille: Hoc, inquit, unum moriturus flagito, ut quicunque me pisces illum gyrate conspexit, oculorum lumine privetur. Obstupefactus rex ad tam conditionem juravit per Christum, quod ipse hoc non viderit, sed tantum narrantibus crederet. Deinde regina ita se cecepit excusare, per letificiam theotocam sanctam Mariam: ego illud non adverti. Post reliqui proceres, alius ante alium tali se periculo eruere satagentes hic per clavigerum coeli, ille per doctorem gentium, reliqui per virtutes angelicas, sanctorumque omnium turbas, ab hac se noxa terribilibus sacramentis absolvere conabantur. Tum sapiens ille Francigena vanissima Hellade in suis ælibus exsuperata, victor et sanus in patriam suam reversus est.

CAPUT VIII.

Legatus Caroli a Græcis male acceptus.

Post annos autem aliquot direxit ille indefessus Carolus quemdam episcopum præcellentissimum inente et corpore virum, adjuncto ei comite nobilissimo duce, qui diutissime protracti tandem ad præsentiam regis perduci et indigne habiti per diversissima sunt loca divisi. Tandem vero aliquando dimissi cum manno navis et rerum dispendio redierunt.

CAPUT IX.

Vindicta Caroli.

Non post multum autem direxit idem rex legatos suos ad gloriosissimum Carolum. Forte vero contigit, ut tunc idem episcopus cum duce prefato apud imperatorem fuissent. Nuntiatis igitur legatis

* M., Cæde.

b Al., Qua in Græcia idem missus claruit.

c Hæc duo verba desunt in ms. et ea aliena ma-

nu apposita sunt ad explicationem vocis *indigena*.
BASN.

venturis, dederunt consilium sapientissimo Carolo, ut circumducerentur per Alpes et invia, donec attritie omnibus et consumptis ingenti penuria confecti ad conspectum illius venire cogerentur. Cumque venissent, fecit idem episcopus et socius eius, comitem stabuli in medio subjectorum throno suorum sublimi considerare, ut nequaquam alius quam imperator credi potuisset. Quem ut legati viderunt corruentes in terra adorare voluerunt, sed a ministris repulsi ad interiora progrederi sunt compulsi. Quo cum venirent, videntes comitem palati in medio procerum concionantem, imperatorem suspicati, terralenus sunt prostrati; cumque et inde colaphis propellerentur, dicentibus qui aderant, Non est hic imperator, in ulteriora progressi, et invenientes magistrum regiae cum ministris ornatisimis, putantes imperatorem, devoluti sunt in humum. Inde repulsi repperunt in consistorio cubicularios imperatoris circa magistrum suum; de quo non videretur dubium, quin ille princeps posset esse mortalium. Qui cum se quod non erat, abnegaret, pollicebatur tamen, quod cum primoribus palati moliretur, quatenus si fieri potuisset, in praesentiam imperatoris Augusti pervenire deberent. Tunc ex latere Cesarii directi sunt, qui eos honorifice introducerent. Stabat autem gloriissimus regum Carolus juxta fenestram lucidissimam, radians sicut sol in ortu suo, gemmis et auro conspicuus, innixus super Hettonem^a, hoc quippe erat nomen episcopi, ad Constantinopolim quondam destinati. In cuius undique circuitu consistebant instar militiae celestis, tres videlicet juvenes filii ejus, jam regni participes effecti, filioque cum matre non minus sapientia vel pulchritudine quam monilibus ornatae; pontifices forma et virtutibus incomparabiles, praestantissimi nobilitate simul et sanctitate abbates; duces vero tales qualis quondam apparuit Jo[n]as in castris Galgak^b; exercitus vero talis, qualis de Samaria Syros cum Assyriis effugavit; ut si David medius esset, haec non immerito praeceperet. *Reges terrae et omnes populi, principes et omnes iudices terrae, juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent nomen Domini (Psal. CXLVIII).* Tunc consternati missi Graecorum, deficiente spiritu et consilio perditio, muti et exanimis in pavimentum deciderunt; quos benignissimus imperator elevatos consolatoriis allocutionibus animare conatus est. Tandem itaque cum exosum quondam et abjectum a se Hettonem in tali gloria vidissent, iterum pavefacti tandem voluntabuntur humi, donec eis rex per Regem coelorum juraret, nihil se illis mali in nullo facturum. Qua sponsose roborati aliquantulum fiducialius agere coepérunt. Patrianque reversi, non sunt ulterius ad nostra progressi.

CAPUT X.

Antiphona Graecorum Latine redditæ.

Hic replicandum videtur quam sapientissimos homines praeclarissimus Carolus habuerit in omnibus. Cum igitur Graeci post Matutinas laudes imperatori celebratas, in octava die Théophaniæ secreto in sua lingua psallerent, et ille occultatus in proximo carminum dulcedine delectaretur, præcepit clericis suis ut nihil ante gustarent quam easdem antiphonas in Latinum conversas ipsi præsentarent. Inde est quod omnes ejusdem sunt toni, et quod in una ipsarum pro, contrivit, contrervit, positum^c invenitur. Adduxerunt etiam iidem missi omne genus organorum, sed et variarum rerum secum, quæ cuncta ab opifibus sagacissimi Caroli, quasi dissimulanter aspecta, accuratissime sunt in opus conversa, et præcipue

^a Fuit Hatto Basileensis episcopus a Carolo Magno ad Nicephorum imperatorem missus una cum Hugone Turonensi. Rediit ipse cum legatis Graecorum pace firmata et definitis utriusque imperii limitibus; ita ut fabulosæ videantur gemina illa narrationis capita. Basn.

A illud musicorum organum præstantissimum, quod Delus ex ære conflatis follibusque taurinis per fistulas æreas mire perlantibus, rugitum quidem tonitruo boatu, garrulitatem vero lyra vel cymbali dulcedine coequabat: quod ubi positum fuerit, quandoque duraverit, et quomodo inter alia post damna perierit, non est hujus loci vel temporis enarrare.

CAPUT XI.

De legatis Persarum.

Per idem tempus etiam legati Persarum ad eam directi sunt, qui situm Franciæ nescientes, pro magno duxerunt non sibi littus Italiam, propter famositatem Romæ, cui tunc illum imperare cognoverant, apprehendere valuerunt. Cumque episcopos Campaniæ vel Tuscianæ, Emiliane vel Liguriæ, Burgundianæ sive Galliarum simul et abbatibus vel comitibus causam adventus sui nuntiassent, dissimulanterque ab eisdem suscepti, vel expulsi fuissent, tandem post anni revolutum circulum apud Aquisgrani famosissimum virtutibus Carolum defessi et nimio defecti repererunt circuitu. Venerunt autem illuc in majoris Quadragesimæ hebdomada majore, nuntiatique imperatori, dilati sunt ab ejus conspectu usque in vigiliam Pasche. Cumque in festivitate præcipua incomparabilis ille incomparabiliter adornatus fuisset, jussit introduci personas ejus gentis, quæ cuncto quondam esset orbi terribilis. Quibus excellentissimus Carolus ita terrificus videbatur præ omnibus, quasi nunquam regem vel imperatorem prius vidissent. Quos ille blande suspectos hoc munere ditavit, ut quasi unus de filiis ejus ubicunque vellet, ambulandi, et singula quæque persiciendi, et quæcumque rogandi vel interregandi licentiam haberent. Quo tripudio gestientes ipsi adhædere, ipsum inspicere, ipsumque admirari, cunctisque orientalibus præposuere dīvītūs; ascendentesque in solarium, quæ ambit ædēm basilicæ, et inde despctantes clerum vel exercitum, iterumque atque iterum ad imperatorem regredientes propter latitudinem risum tenere nequeunt, complosis manibus aiebant: Prius terreos tantum homines vidimus, nunc autem aureos. Deinde ad singulos procerum accedentes, novitatique vestimentorum sive armorum admirati, ad mirabiliorum Augustum sunt reversi vel regressi. Quod cum eadem nocte et sequente Dominica jugiter in ecclesia facerent, in ipso sacrosancto die ad opiparum convivium opulentissimi Caroli cum Franciæ Europeve proceribus sunt invitati, sed tamen rerum miraculo perculti promedium exsurrexere jejuni.

Postera Phœbæ spargebat lampade terras,
Titoni croceum linqueus aurora cubile,

Cum ecce quietis et otii impatientissimus Carolus ad venatum bisontium vel urorum in nemus ire et Persarum nuntios secum parat educere. Qui cum ingentia illa viderent animalia, nimio pavore perculsi in fugam conversi sunt. At non territus heros Carolus, ut in equo sedebat, acerrimo appropinquans, uni eorum extracta spata cervicem ejus abscondens conahatur; sed frustrato ictu galliculam^d regis et flasciolam ferus immanissimus disrumpens, tibiamque illius summo licet cornu perstringens, paulo tardiorum reddidit, et in convalem tutissimam, lignis et lapidibus asperatam, casso vulnere irritatus aufugit. Cumque ad obsequium domini cuncti hossas suas^e vellent extrahere, ille prohibuit dicens: Sic affectus ad Hildigardam venire debo. Consecutus autem feram Isambardus filius Warini persecutoris patroni vestri Olmari, cum proprius non fuisset ausus

^b Al., per contrarium contenuit positum. Basn.

^c Legendum procul dubio si; aliter nullus est sensus; sic etiam cod. m. Basn.

^d Gallice *galoches*, calceamenti species. Basn.

^e In margine hæc verba erant: *Theulser mit den hosen.*

accedere; librata lancea inter armum et guttur, cor ejus penetravit, et imperatori palpitantem consignavit. Quod cum ille quasi non advertisset, cadavere sociis relicto reversus est domum, advocataque regina, ostendit ocreas disruptas, et dixit ei: Quid dignus est, qui de hoste haec infidente me liberavit? Illaque respondente, Omni bono, enarravit imperator cuncta per ordinem, et immanissimis cornibus in testimonium prolatis, ad lacrymas et suspiria pugnosque pectoris dominatricem coegit. Quæ cum audisset, quod tunc odibilis et cunctis honoribus expoliatus Isambardo imperatorem de tali adversario vindicasset, ejus pedibus advoluta impetravit ei omnia quæcunque fuerant illi ablata, sed et ipsa eidem est munera largita.

CAPUT XII.

Caroli fama apud Orientales.

Attulerant autem Persæ elephantum, et simias, opobalsamum, nardum, unguentaque varia, pigmenta, odoramenta vel medicamenta diversissima, adeo ut Orientem evacuasse et Occidentem viderentur implesse. Cumque multi apud imperatorem familiaritate uti coepissent, quadam die cum jam lætiores essent, et grecingario & fortiori incaluisserint, ad Carolum serietate sobrietateque semper armatum, joculariter haec prolocuti sunt: Magna quidem est, o imperator, potentia vestra, sed multo minor rumore quo apud Orientalia regna dissimilati polletis. Quo ille auditio, et profundissima indignatione dissimulata, joculariter inquisivit ab eis: Cur ita, filii mei, dicitis? vel hoc unde videtur? At illi repetentes a principio narraverunt ei cuncta quæ sibi in cismarinis partibus contigerunt, dicentes: Nos Persæ vel Medi, Armenique vel Indi, et Elamitæ, omnesque Orientales multo magis vos quam dominatorem nostrum Aaron timemus. De Macedonibus autem vel Achivis quid dicamus? qui jam jamque magnitudinem vestram plus se fluctibus Ioni oppresuram pavitant. Insulani autem omnes per quos iter habuimus ad obsequium vestrum ita prompti sunt et intenti, quasi in palatio vestro nutriti fuerint, et beneficiis ingentibus honorati. Istarum autem partium primores, ut nobis videtur, non satis curant de vobis, nisi tantum in presentia vestra. Nam cum eis, ut pote peregrini, perinde suggeremus, ut aliquid nobis in vestri amore, quia vos quereremus, exhibere dignarentur, inadjudatos et vacuos dimiserunt. Tunc imperator omnes comites et abbates, per quos iidem missi prosecti sunt, cunctis honoribus denu davit. Episcopos autem infinita pecunia multicavit vel damnavit: legatos vero cum ingenti cautela et honore ad usque proprios fines deduci præcepit.

CAPUT XIII.

Afrorum legati.

Venerunt quoque ad eum legatarii regis Afrorum, deferentes leonem Marmarium ursumque Numidicum cum ferrugine Hibera Tyrioque murice, et ceteris earumdem regionum insignibus. Quam liberalissimus Carolus Libycos quoque jugi penuria confectos, Europæ divitis, frumento videlicet, vino et oleo non solum tunc, sed et omni tempore vita sua remunerans, et larga manu sustentans, subjectos sibi atque fideles in perpetuum retentavit, et ab eis non villa tributa suscepit.

CAPUT XIV.

Munera Caroli ad regem Persarum.

Porro autem imperator regi Persarum direxit nuntios, qui deferent equos et mulos Hispanos, paliaque Frisonica alba, cana, vermiculata, vel sapphi-

rina, quæ in illis partibus rara et multum cara competit. Canes quoque agilitate et ferocia singulares, quales ipse prius ad capiendos vel propellendos leones et tigrides postulavit. Qui cæteris muneribus quasi negligenter inspectis, requisivit a missis, quas feras et bestias canes illi debellare solerent. Cumque responsum acciperet, quia cuncti quibus immisso fuissent, absque mora discerperent. Hoc, inquit, rei probabit eventus. Et ecce crastina die factus est maximus pastorum clamor a facie leonis fugientium. Quod cum in aula regis fuisset auditum, dixit ad legatos: O socii Franci ascendite in equos vestros et exite post me. Qui statim quasi nihil unquam laboris aut lassitudinis passi, alacriter sunt regem prosecuti. Cum autem ad conspectum leonis eminus licet ventum fuisset, dixit satraparum (quidam): Instigate canes vestros in leonem. Qui jussa complentes, acerime advolantes, a Germanicis canibus Persicum leonem comprehensum Hyperboreæ venæ gladiis duratis pro sanguine pereuerunt. Quo viso nominis sui fortissimus heros Aaron ex rebus minimis, fortiore Carolum deprehendens, his verbis in ejus favorem prorupit: Nunc autem cognosco quani sint vera quæ audivi de fratre meo Carolo, qui scilicet assiduitate venandi et infatigabili studio corpus et animum exercendi, cuncta quæ sub cœlo sunt consuetudinem habet edomandi. Quid igitur ei possum condignum rependere, qui ita me curavit honorare? Si terram promissam Abrahæ et exhibitam Josue, dederò illi, propter longinquitatem locorum non potest eam defensare a barbaris, vel si juxta magnanimitatem suam defendere cooperit, timeo ne finitima regno Francorum provincie discedant ab ejus imperio. Sed tamen hoc modo liberalitati ejus gratificari tentabo. Dabo quidem illam in ejus protestatem, et ego advocatus ejus ero super eam; ipse vero quandocunque voluerit, vel sibi opportunitatum videtur, dirigat ad me legatos suos, et fidelissimum me procuratorem ejusdem provincie reddituum inveniet. Hoc ergo modo factum est, ut quod pro impossibili dixit ^b poeta:

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
propter industriam victoriosissimi Caroli, exitum vel redditum missorum ejus, et profectionem vel reversione legatorum Aaron de Parthia in Germaniam, sive de Germania in Parthiam, juvenibus, pueris, et senioribus non solum possibile, sed et facillimum videretur omnino. Utrumlibet Ararim velint accipere grammatici, eum videlicet qui Rhenum, vel illum qui Rhodanum præcipiat ^c, quia hoc locorum confuderunt ignari. Ad hujus rei testimonium totam ciebo Germaniam, quæ temporibus gloriosissimi patris vestri Ludwici de singulis nobis ^d regalium possessionem singulos denarios reddere compulsa est, qui darentur ad redemptionem Christianorum terram promissionis incoleant, hoc pro antiqua dominatione atavi vestri Caroli, a vique vestri Ludwici ab eo miserabiliter implorantium.

CAPUT XV.

Prædictio de Ludovico.

Et quia se obtulit occasio, ut de indicibili patre vestro incidet honoranda mentio, libet commenoratione presagium quod de illo sapientissimum constat protulisse Carolum. Nam cum natus et sex annis in domo patris cautissime nutritus sexagenariis hominibus sapientior haud immerito videretur, genitor indulgentissimus, qui hoc vix ægre exspectavit ut ad conspectum avi cum perducere potuisset, assumens puerum a matre delicatissime curatum coepit instruere quam serie vel quam timorate ante impera-

^a Ms., *Mero.*

^b VIRG. *Ecl.* 1.

^c Lege: præcipitat. Lucan. lib. vi:

Rhodanumque morantem

Præcipitavit Arar.

CAN. Sic. et ms.

^d Fort., huobis. CAN. sed melius de singulis bubus vel mansis, ut habet cod. ms. BASN.

lorem se ageret, aut forte interrogatus ei responderet, nec non et sibi ferre deberet, et sic eum ad palatium produxit. Cumque prima die vel secunda inter reliquos statores eum in praecuriosioribus oculis intueretur, dixit ad filium : Cujus est ille puerulus? Illo respondente, Quia meus et vester, si dignamini, postulavit eum dicens : Da mihi illum. Quod cum factum fuisset, de osculatum serenissimus Augustus pusionem remisit ad stationem pristinam. Ille mox dignitatem suam cognoscens, et cquinam post imperatorem secundus manere despiciens, collectis animis, et membris compositissime collocatis aequato gradu stetit juxta patrem suum. Quod providentissimus aspectans Carolus, vocato ad se filio precepit, ut interrogaret cognomen [leg. cognominem] suum, cur ita ficeret, vel qua fiducia se patri adaequare presumeret. Ille vero ratione subnixum redditum responsum : Quando, inquiens, vester eram vasallus, post vos, ut oportuit, inter commilitones meos sterteram; nunc autem vester socius commilito non immerito me vobis coæquo. Quod cum Ludwicus imperatori retulisset, ille hujusmodi sententiam promulgavit : Si vixerit puerulus iste, aliquid magni erit*. Quæ verba ideo de Ambrosio mutati sumus, quia Carolus, quæ dixit, non possunt examussim in Latinum converti. Nec immerito prophetiam de sancto Ambrosio, Magno accommodaverim Ludwico, qui, exceptis eis rebus et negotiis quibus re-publi- a terrena non subsistit, conjugio videlicet usque armorum, per omnia simillimus, imo etiam quantum quoque potentia regni, tantum religionis studio, si dici licet, quo lam modo major exstiterit Ambrosio, sive scilicet catholicus, Dei cultor eximius, servorum Christi socius, tutor et defensor indefessus. Quod adeo verum est, ut cum fidelis ejus, abba noster Hart. [Hartmatus], nunc autem vester inclusus, ei retulerit, quod reicile sancti Galli non ex regalibus donariis, sed ex privatorum traditiunculis collectæ, nullum privilegium aliorum monasteriorum, vel communis cunctorum populorum leges haberet, et ideo neminem sui defensorem vel advocatum repaire potuissent, ipse cunctis adversaritis nostris opponens, ad vocatum se vilitatis nostra coram cunctis principibus suis profiteri non erubuerit. Quo etiam tempore epistolam ad vestram indeolem direxit, ut per vestram auctoritatem juramento coactio [Fort. coacto], quæcumque opus habuerimus, licenter querare deberemus. Sed heu, quam stultus ego, qui propter specialem bonitatem ab eo nobis præbitam, a generali et ineffabili ejus bonitate et magnitudine vel magnanimitate parum consulte, privato gaudio retrahente, digressus sum!

CAPUT XVI.

Ludorici mores.

Erat itaque vel rex vel imperator totius Germanie Rhetiarumque et antiquæ Francie, nec non et Saxonie, Turingie, Norice, Pannonicum, atque omnium septentrionalium nationum; statura optimus, forma decorus, oculis astrorum more radianibus, voce clara et omnino virili, sapientia singularis, quam acutissimo fretus ingenio, scripturarum assiduitate cumulationem reddere non cessabat. Ideoque ad anticipandas vel superandas omnes inimicorum insidas, et subiectorum litigia terminanda, fidelibus suis universa commoda providenda, incomparabili vivacitate pollebat; cunctis gentilibus circumquaque, universis anterioribus suis magis magisque territus subinde perseverabat; et merito, quippe qui nunquam linguam suam judicio, aut manus suas effusione sanguinis Christiani conmacularet, preter ultimam necessitatem, quam prius enarrare non audeo quam aliquem parvulum Ludovicum vel Carolastrum vobis astantem video. Postquam lamen cedere nullo unquam modo compelli posuit,

A ut quempiam condemnaret ad mortem, sed tamen hac distinctione infidelitatis vel insidiarum insimulatos coercere solebat, ut honoribus privatos nulla unquam occasione vel temporis longitudine mollitus ad pristinum gradum concendere pateretur. Ad orationis studium et devotionem jejuniorum, eumque servitii divini supra omnes homines ita erat intentus, ut exemplo sancti Martini quidquid aliud ageret semper quasi presenti Domino supplicare videretur. Carne et cibis lautiioribus diebus certis abstinuit. Tempore vero litaniarum de palatio discalceatis pedibus usque ad ecclesiam pastoralem, vel ad sanctum Hemerarium, si quidem esset Regensburg [Al. Reganesbourg], crucem sequi solitus erat. In aliis vero locis commandantium consuevit uide non abnuebat. Oratoria nova ad Frankenoford et Regenesburg admirabilis opere construxit. Cum propter magnitudinem fabrice alii lapides non sufficerent, muros urbis destrui fecit. In quarum civitatibus tantum auri circa antiquorum ossa reperit, ut non solum basilicam eamdem eodem adornaret, sed et libros integros exinde conscriptos thesis ejusdem materiei, grossitudine prope digitii cooperiret. Nullus clericus, nisi legere doctus et canere, non solum cum eo manere, sed ne in conspectum ejus venire presumpsit. Monachos vero voti sui prævaricatores ita despexit, ut observatores omni affectu dilexit. Ita omni jucunditate ac dulcedine plenus semper exstitit, ut si quis ad eum tristis adveniret, ex sola visione vel quantulacunque ejus allocutione lætitatus abscederet. Quod si quid forte sinistrum aut ineptum in ejus conspectu subito fieret, vel eum aliunde compumperis contingenteret, sola oculorum animadversione sic omnia correxit, ut quod de interno æternaque judice scriptum est : *Rez, qui sedet in solo regni sui, intuitu rultus sui dissipat omne malum* (Prov. xx), supra fas mortalibus concessum, in illo non ambigeretur inceptum. Hæc breviter per excessum dixerim : vita comite, propriaque Divinitate votum habens plurima de eo scribere. Ad propositum jam redeundum est.

CAPUT XVII.

Hostium infantes plectit Carolus.

Interea cum imperator Carolus propter adventantium frequentiam vel infestationem indomitissimum Saxonum, vel latrociniæ piraticamque Nordmanorum, sive Maurorum, apud Aquisgrani paulo diutius concedisset, bellum autem contra Hunnos a filio ejus Pipino gereretur, exeuntes a septentrione barbare nationes Noricum et orientalem Franciam magna ex parte deprædatae sunt. Quod ille compierens per seipsum ita omnes humiliavit, ut etiam pueros et infantes ad spatas metiri præciparet, et quicunque eamdem mensuram excederet, capite plecteretur. De quo facto aliud multo majus et illustrius opus excrivit. Cumque enim sanctissimus avus imperii vestri, vita decederet, quidam g'antes, quales propter iracundiam Dei per filios Seth de siliabus Cain narrat Scriptura procreatos (Gen. vi), spiritu superbie inflati, eorum procul dubio superiores, qui dixerunt : *Quæ nobis pars in David, aut quæ haeredes in filio Isai* (III Reg. xi)? ejus prolem habitudinis optimæ despicientes, singuli sibi principatum regni arripere et diadema portare conati sunt. Tunc quibus de mediocribus Dei instinctu protestantibus, quod inclitus imperator Carolus hostes quondam Christianorum metiretur ad spatam, et idcirco quādiū de progenie illius aliquis spata longitudinis inveniri posset, ille Francis, imo Germanie deberet imperare, facio illa diabolica quasi fulminis iectu percussa est in diversa disjecta.

* Paulinus in Vita sancti Ambrosii : « Pater ait : Si vixerit infantulus iste aliquid magni erit. » Cxx.

CAPUT XVIII.

Conjuratio adversus Carolum.

Sed extraneorum victor C^{arolus}, a propriis est mira quidem, sed cassa fraude circumventus. Nam de Selavis ad regna regressus, a filio per concubinam progenito, nomine gloriissimi Pippini a matre omninaliter insignito, pene captus, et quantum in eo fuit, est morti damnatus. Quod hoc modo comperturn est. Cum in ecclesia sancti Petri proceribus congregatis de morte imperatoris consiliatus fuit, s^{icut} consilio omnia tua timens, jussit explorare, si quis usquam in angulis aut subter altaris suis absconditus esset. Et ecce, ut timuerunt, invenerunt unum clericum subitus altare celatum. Quem apprehendentes ad iurandum compulerunt, ne proditor eorum inolutionis fieret. Qui ne vitam perderet, ut dictaverunt, jurare non abnuit. Sed illis recedentibus iuramentum illud sacrilegum parvipendens, ad palatium properavit. Cumque cum maxima difficultate per septem fores et ostia tandem ad cubiculum imperatoris penetrasse, pulsato aditu vigilantissimum semper Carolum ad maximam perduxit admirationem, quis eo tempore eum præsumeret inquietare; præcepit tamen feminis, quæ ad obsequium reginæ vel filiarum eum comitari solebant, ut exirent videre quis esset ad januam, vel quid inquireret: Exeunte cognoscentesque personam vilissimam, obseratis ostiis cum ingenti risu et cachinno se per angulos, vestibus ora repressæ, conabantur abscondere. Sed sagacissimus imperator, quem nihil sub celo posset effugere, diligenter a mulieribus exquisivit, quid haberent, vel quis ostium pulsaret; responsumque accipiens, quod quidam cocao [A. coccio] derasus, insulsus, et insaniens, linea tantum et feinoralibus induitus, se absque mora postularet alloqui; jussit eum intromittere; qui statim corruens ad pedes illius cuncta patefecit ex ordine.

Nihil vero minus suspicantes, ante horam diei tertiam omnes illi conjuratores dignissima pena vel exsiliis deportati sunt, aut puniti. Ipse quoque manus et gibbosus Pippinus immanissime cæsus et detonsus ad cellam sancti Galli, quæ cunctis locis imperii latissimi pauperior visa est et angustior, castigandii gratia ad tempus aliquantulum destinatus est.

CAPUT XIX.

Pippini responsum de excindendis Francis.

Nec multo post quidam de primoribus Francorum in regem manus mittere voluerunt; quod cum eum minime lateret, et tamen non liberet eos perderet (quia si bene voluissem, magnum Christianis munimen esse potuissent), direxit legatos suos ad eumdem Pippinum, sciscitans ab eo, quid de his fieri oportaret. Quem cum in horto cum senioribus fratribus (junioribus ad majora opera detentis) urticas et noxias queque tridente extrahentem reperissent, ut usui proficia vivacius excrescere valerent, indi- caverunt ei causam adventus sui. At ille ex imis præcordiis suspiria trahens, ut omnes debiles animosiores sanis esse consueverunt, in hac verba respondit: Si Carolus consilium meum dignaretur, non ad tantas deponeret injurias. Ego nihil illi demando, dicite ei quid me agentem inveneritis. At illi timentes ne sine certo aliquo responso ad formidabilem reverterentur imperatorem, iterum atque iterum requirebant ab eo quid domino renuntiare deberent. Tunc ille stomachando: Nihil, inquit, aliud ei demando, nisi quod facio. Inutilia recrementa extraho,

^a M., *Crederetur.*^b Durguc.^c M., *Cis Here.*

^d Forte Duranium intelligit, fluvium Gallie Aquitanie in Garumnam se exonerantem. *BASN.* Duram fluvium intelligo a quo Durgovia appellata est. Höher historiolam sive fabellam illam verius, Aventinus

ut olera necessaria liberius excrescere valeant. Igitur illi tristes abscesserunt, quasi qui nihil rationabile reportarent. Venientes autem ad imperatorem, et requisiti quid referrent, conquesti sunt se tanto labore et itinere ne in uno quidem sermone certiorari potuisse: Sagacissimo autem rege per ordinem interrogante, ubi eum, vel quid agentem repererint, quidquid responsi illis reddiderit, dixerunt: In triecio rusticano sedentem eum invenimus. et tridente areolam olerum novellantem; causamque itineris nostri revolentes, hoc solum ab eo responsum magnis flagitationibus extorquere potuimus: Nihil, aiente, aliud ei demando, nisi quod facio; inutilia recrementa extraho, ut olera necessaria liberius excrescere valeant. His auditis astu non carens et sapientia pollens Augustus, confricatis auribus et inflatis naribus, dixit ad eos: Rationabile responsum, optimi vasalli, reportastis. Illis itaque de periculo vite metuuntibus, ipse vim dictorum ad effectum perducens, cunctos illos insidiatores suos de medio viventium auferens, fidelibus suis occupata ab infructuosis loca, crescendi et se extendendi causa concessit. Unum vero adversariorum, qui excelsissimum in Francia collem, et quæcumque de eo prospicere posset, sibi in possessionem delegit, in eodem colle altissimæ trabi afflum jussit elevari. Pippinum vere notum præcepit eligere sibi, quomodo vitam degere voluisset; qui optione concessa optavit locum in quadam monasterio tunc nō illissimo, nunc autem non incertum, de qua causa destructo; quam antea non solvam, quam Bernhardulum vestrum spata femur accinctum conspiciam.

CAPUT XX.

De gigante.

Indignatus est autem magnanimus Carolus, quod ipse ad barbaras illas nationes sit exire provocatus, cum quilibet ducum suorum ad hoc videretur a idoneus; quod etiam ita esse ex unius comprovinciam meorum facto probabo. Erat quidam vir de Durgonum ^b, juxta nomen suum, magna pars terribilis exercitus, vocabulo eis hæretante ^c, proceritas, ut de Enachim stirpe exortus credi potuisset, nisi tantum temporum ac locorum interesset; qui quotiescumque aq fluvium Duram ^d alpinis torrentibus tumefactum, exundantemque venisset, ne caballum maximum in ejus non dicam fluenta, sed nec liquentia posset impellere, apprehensis habenis fluitantem post se traxit, inquiens: Per dominum Gallicum, velis nolis me sequi debebis. Is itaque cum in comitatu Caesars Behemanois, Wilzos, et Avaros ^e in modum prati secaret [secaret], et in avicularum modum de hastili suspenderet, domum victor reversus, et a torpentibus interrogatus, qualiter ei in regione Wnidum complaceret; illos designatus, bisque incipiatus aiebat: Quid mihi ranunculi illi? septem vel octo, vel certe novem de illis hasta mea perforatos, et nescio quid murmurantes, huc illucque portare solebam; frustra adversum tales vermiculos dominus rex et nos fatigati sumus.

CAPUT XXI.

Bellum in Normannos.

Eodem itaque tempore cum imperator Hunnorum bello extremam manum imponeret, et supradictas gentes in dedicationem suscipisset, exente Nordmanni Gallis et Francis magnam inquietudinem fecerunt. Reversus autem invictissimus Carolus itinere terrestri, quamvis multum angusto et invio, domi eos invadere molitus est ^f. Sed vel Dei pro-

p. 353, edit. Ingolstad., qui unde giganti Aenotheri nonnen fecerit nescio; certe eum Sangallensem nostrum legisse non solum ex hoc loco, sed ex pag. 322 et 323, constat. *CAN.*

^e M., *Bemannos, Winidos et Avares.*^f Alii, *monitus*.

videntia prohibente, ut secundum Scripturam, in A his experiretur Israelem (*Judic.* iii), vel peccatis nostris obsistentibus, cuncta illius tentamenta in iritum deducta sunt; in tantum, ut ad incommoda totius exercitus comprobanda, de unius abbatis copiis in una nocte quinquaginta boum paria repentina peste numerarentur extincta. Sapientissimus igitur Carolus ne Scripturæ inobediens contra jactum [ictum] fluvii conaretur (*Ecclesiæ*, xv) destituit ab incepto. Cum vero per non modicum tempus latissimum peragraret imperium, Godesfridus rex Nordmaiorum, absentia ejus animatus, fines regni Francorum invasit, Mosellanumque pagum in sedem sibi præelecti. Cum vero falconem suum de aneta vellet extrahere, consecutus eum filius suus, cuius nuperine matrem reliquit, et alteram super eam duxit uxorem, per medium divisit. Quo facto, sicut quondam Holoferne pereemptio (*Judith.* xv), nullus in armis aut armis, sed in solo fuga presidio ausus est considerare. Et ita ne exemplo ingratii Israëlis contra Deum gloriaretur, alisque sua industria liberata est Francia. Invictus autem nec vincendus unquam Carolus de tali quidem judicio Deum glorificavit; sed plurimum conquestus, quod propter absentiam suam aliquis de illis evaserit: Heu, proh dolor! inquiens, quod videre non merui, quomodo Christiana manus mea cum cynocephalis illis luserit.

CAPUT XXII.

Normanni pirate.

Contigit quoque ad quamdam maritimam Galliae Narbonensis urbem vagabundum Carolum inopinato venire; ad cuius portum eo prandente, sed ignorante, piratæ ^a exploratores Nordmannorum fecerunt. Cumque visis navibus, alii Judæos, alii vero Africanos, alii Britannos mercatores esse dicentes, sapientissimus Carolus ex instructione vel agilitate non mercatores, sed et hostes esse deprehendens, dixit ad suos: Non ista naves confertæ mercimoniis, sed hostibus fœte sunt acerrimi. His auditis alter alterum prevenire cupientes festine properabant ad naves, sed frustra. Nam comperto Nordmanni, quod ibidem esset, ut ipsi eum nuncupare solebant, martellus Carolus, ne omnis armatura sua in illo aut retunderetur, aut in minutissimas resoluta particulas disperiret, effugio satis incomparabili, insequantum non solum gladios, sed et oculos evitarunt. Religiosissimus autem Carolus, justus et timoratus, exsurgens de mensa ad fenestram orientalem constituit, et inestimabilibus lacrymis diutissime perfusus est. Cum nullus eum compellare præsumeret, tandem aliquando ipse hellicosissimus proceribus suis de tali gestu et lacrymatione satisfaciens: Scitis, inquit, o fideles mei, quid tantopere ploraverim? Non hoc, ait, timeo, quod isti nugis mihi aliquid nocere prevaleant, sed nimurum contristor, quod me vivente ausi sunt littus istud attingere; et maximo dolore torqueor, quia prævideo, quanta mala posteris meis, et eorum sunt facturi subjectis. Quod ne adhuc fiat, Christi Domini nostri uela prohibeat, et gladius uester in sanguine Nordostunorum duratus obstat, adjuncto sibi mucrone Carlomanni fratri vestri, tincto quidem in eorumdem cruento, sed nunc non propter ignaviam, sed propter inopiam rerum angustiamque terrarum fidelissimi vestri Ardnoldi ita in rubriginem versus, ut tamen jussu et voluntate potentiarum vestrarum haud difficulter possit ad acumen et splendorem perduci. Hic enim solus ramusculus cum tenuissima bennolini ^b astula de secundissima L. ^c radice sub singulare cacumine protectionis vestre pupulascit [pullulascit]. Etenim ergo de proatavo vestre Pipino in historia vestra cognovimus aliquid inseratur, quod concedente clementia divina, mox futurus Carloaster aut Ludwicus uester.

^a Quidam, *piratarum.*
^b Germanice *bemlin.*

CAPUT XXIII.
Leo occisus a Pipino.

Longobardis vel ceteris hostibus Romanos infestantibus, miserunt legatos suos ad eundem Pippinum, ut propter amorem sancti Petri sibi quantocius in auxilium venire dignaretur. Qui absque mora subjugatis hostibus, orationis tantum gratia Romanum vitor ingreditur; et a civibus hac laude suscipitur: *Cives apostolorum et domestici Dei ad venerunt hodie portantes pacem, et illuminantes patriam; dare pacem gentibus, et liberare populum Domini.* Cujus vim carminis et originem quidam ignorantes ^d, hoc in nativitatibus apostolorum canere consueverunt. Ipse vero invidiam Romanorum, imo, ut verius loquar, Constantinopolitanorum declinans mox in Franciam revertitur. Comperto autem quod primates exercitus eum clanculo despicientes carpere solerent, præcepit adduci taurum magnitudine terribilem et animis indomabilem, leonemque ferociissimum in illum dimitti, qui impetu validissimo in eum irruens, apprehensa cervice tauri, proicit in terram. Tunc rex dixit ad circumstantes: Abstrahite leonem a taurō, vel occidite eum super illum. Quo spectantes ad alterutrum congelatisque præcordiis pavefacti, vix hæc singultando mussitare potuerunt: Domine, non est homo sub caelo qui hoc audeat atlentare. Quo ille confidentior exsurgens de throno et extracta spatha per cervicem leonis cervicem tauri divisit ab armis; et spatha in vaginam remissa consedit in solio: Videatur vobis, inquiens, utrum dominus vester esse possimus? Non audistis, quid fecerit parvus David ingenti illi Goliath, vel brevissimus Alexander procerissimis satellitibus suis? Tunc quasi tonitu perculti ceciderunt in terram, dicentes: Quis nisi insaniens dominationem vestram mortalibus imperare detrectatur?

CAPUT XXIV.

De balneis Aquensis.

Non solum contra bestias et homines talis exstut, sed etiam contra spiritales nequitas inauditus certamen exercuit. Nam cum Aquisgrani thermis nondum ædificatis calidi saluberrimaque fontes ebullient, jussit camerarium suum prævidere, si fontes purgati essent, et ne quis ignotus ibi dimiteretur. Quod cum factum fuisset, assumptio rex gladio, in linea ex subtalaribus properavit ad balneum, cum repente hostis antiquus eum quasi perempturus aggreditur; rex autem crucis signo munitus nudato gladio umbram in humana advertens effigie, invincibilem gladium ita terræ insixit, ut diutino luctamine vix eum revocaverit. Quæ tamen umbra tantæ crassitudinis erat, ut cunclos illos fontes tabo et cruro abominandaque pinguedine deturparet. Sed nec his motus insuperabilis Pippinus dixit ad cubicularium: Non sit tibi cura de talibus, fac effluere insectam illam aquam, ut in ea, quæ pura manaverit, sine mora lavari queam.

CAPUT XXV.

Proposueram quidem, imperator Auguste, de solo proavo vestro Carolo, omnia vobis scientibus quæcumque fecit, brevem narratiunculam retraxere; sed cum ita se obtulerit occasio, ut necessario memoria fiat glorioissimi patris vestri Ludwici, cognomento Illustris, et religiosissimi proatavi vestri Pippini junioris, de quibus propter ignaviam modernorum grande silentium est, omnia intacta præterire nefarium judicavi. Nam de majore Pippino integrum pene librum doctissimum Beda in ecclesiastica proculbita historia. His itaque per excessum commemoratis ad cognominalem vestrum illustrem Carolum olorinus jam redeat natatus. Sed si bellicis rebus ab eo gestis aliquid non subtraxerimus, nunquam ad quotidianam

^c Ludwici.

^d M., *Nescientes quidam*

ejus conversationem revolvendam reducimur. Quia propter quæ concurrunt in præseuti quam strictissime potuero memorabo.

CAPUT XXVI.

Carolus Romanum petit.

Post mortem victoriosissimi Pippini cum iterato Longobardi Romanum jam inquietarent, invictus Carolus, quamvis in cisalpinis partibus nimium occupatus, iter in Italiam haud segniter arripuit, et in cruento bello, sive spontanea deditio humiliatos in servitium accepit Longobardos; et in firmitatis gratiam, ne unquam a regno Francorum discernerent, vel terminis sancti Petri aliquam irrogarent injuriam, filiam Desiderii Longobardorum principis duxit uxorem. Quia non post multum temporis, quia esset clinica^a et ad propagandam prolem inhabilis, judicio sanctissimorum sacerdotum, relicta, velut mortua, iratus pater, juramento sibi provinciales astringens, ipseque in muris Ticinensis se concludens, invincibili Carolo rebellare disposuit. Quod ille pro certo comperiens illuc iter acceleravit. Contigit autem ante aliquos annos quemdam de primis principiis nomine Oggerum offensam terribilissimi imperatoris incurere, et ob id ad eundem Desiderium confugium facere. Auditio autem adventu metuendi Caroli ascenderunt in turrim eminentissimam, unde longe lataque propiscere venientem potuissent. Apparentibus vero impedimentis, quæ expeditiora Darii vel Julii fuissent expeditionibus, dixit Desiderius ad Oggerum: Estne Carolus tanto exercitu? At ille respondit: Non adhuc. Videns vero exercitum popularium de latissimo imperio congregatum, diffinitate pronuntiavit ad Oggerum: Vere in his copiis Carolus exsultat. Respondit Oggerus: Sed non adhuc, neque adhuc. Tunc aestuare coepit et dicere. Quid faciens, si plures cum eo venerunt? Dicit Oggerus: Videbis qualis ille veniat. De nobis autem nescio quid fiat. Et ecce ista sermocinans us apparuit schola vocacionis [vacationis] semper ignara; quam videns Desiderius stupefactus: Iste est, inquit, Carolus. Et Oggerus: Non, insit, adhuc. Post hanc cernunt episcopi abbatesque, et clerici, capellani cum comitibus suis; quibus aspectis hac vix ægre jam lucis inimicus, mortisque Desiderius singultando blateravit: Descendamus et abscondamur in terra a facie furoris adversarii tam immanis. Ad quæ retulit extumescens Oggerus, rerum et apparatus incomparabilis Caroli quondam expertus, et in meliori tempore assuetissimus: Quando videris, inquiens, segetem campis inhorrescere, ferreum Padum et Ticinum marinis fluctibus ferro nigrantibus muros civitatis inundantes, tunc est spes Caroli venientis. His needum expletis, primum ad occasum circino vel Borea coepit apparet quasi nubes tenebrosa, que diem clarissimam horrentes convertit in umbras. Sed propriante paululum imperatore, ex armorum splendore dies omni nocte tenebrosior orbata est inclusus. Tunc visus est ipse ferreus Carolus ferrea galea cristatus, ferreis manicis armillatus, ferreo thorace ferreum pectus humerosque Platonicos tutatus, hasta ferrea in altum subrecta sinistra impletus, nam dextera ad invictum chalybem semper erat extenta; coxarum exteriora, quæ propter faciliorum ascensem in aliis soli nitoric nudari, in eo ferreis ambiabantur bracteolis. De ocreis quid dicam? quæ et cuncto exercitu solebant ferreæ semper esse usui. In clypeo nibil apparuit nisi ferrum. Caballus quoque illius animo et colore ferrum retinebat. Quem habitum cuncti precedentibus, universi ex lateribus ambientes, omnesque sequentes, et totus in commune apparatus juxta possibilitatem erat imitatus. Ferrum campos et pla-

* Notandum hic locus de causa divertii inter Carolum Magnum et filium Desiderii, quæ a nullo veterum quod sciā prodita est. Baron. an. 771 eam se ignorare prolectetur. *Clinicam* interprætor quomodo

A teas replebat; solis radii reverberabantur acie ferri; frigidæ ferro honor a frigidiori deferebatur populo; splendidissimum ferrum horror expalluit cloacarum. O ferrum, heu ferrum! clamor confusus insonuit ci-vium. Ferro contremuit firmitas murorum, et juvenum, consilium ferro desperit seniorum. His igitur, quæ ego balbus et edentulus, non ut debui circuitu tardiore diutius explicare tentavi, veridicus speculator Oggerus celerrimo visu contutus, dixit ad Desiderium: Ecce habes quem tantopere perquisisu; et hec dicens pene examinis cecidit. Sed quia ipso die vel propter amentiam, vel propter aliquam spem resistendi, cives urbici eum suspicere noluissent, dixit artificiosissimus Carolus ad suos: Faciamus hodie aliquid memorabile, ne diem istum otiosi transegisse vituperemur; acceleremus efficere unum oratorium, in quo si nobis citius apertum non fuerit, divinis servitiis insistere debeamus. Et hac voce emissa, alias alio discurrentes, calcem et lapides, alii vero ligna vel pigmenta congregantes, artificibus semper eum comitantibus, attulerunt. Qui a quarta diei hora ante duodecimam talem basilicam muris et tectis, laquearibus et picturis auxiliante et tironum manu militumque construerunt, ut nulli adhuc eam cernenti, nisi per annum integrum fieri posse creditur. Postea vero die quinta facilitate quibusdam civium sibi aperire volentibus, quibusdam, licet frustra, rebellare, vel, ut verius dicam, se includere volentibus, absque crux effusione, sola tantum industria, civitatem superaverit, coperit, possederit, illi scribendum relinquo, qui non aliquo amore, sed questus tantum gratia vestram celsitudinem comitantur.

CAPUT XXVII.

Caroli vestes.

C Exin ad ulteriora progressus venit religiosissimus Carolus ad urbem Furiolanam, quam qui sibi sciolii videntur, Forum Juliense nuncupant. Contigit autem, ut eodem tempore episcopus civitatis illius, aut, ut modernorum loquar consuetudine, patriarcha occasui vitæ propinquaret. Ad quem cum religiosissimus Carolus visitand grata properaret, ut successorem suum ex nomine designare detinet, ille religiose admodum ex iniis pectoris suspiria trahens: Domine, inquit, episcopatum istum diu sine aliqua utilitate vel profectu spiritali retentum, judic o divino et vestre dispositioni relinquo, ne ad cumulum peccatorum quem vivens exaggeravi, etiam mortuus aliquid superinjicere apud inevitabilem et incorrumpendum judicem deprehendar. Quod sapientissimus Carolus ita cepit, ut eum antiquis Patribus non immrito coequandum judicaverit. Cun autem in eadem regione aliquantis per demoratus fuisse exercitatissimus inexcitatissimorum Francorum Carolus donec episcopo decadente dignum ei successorem substitueret, quadam festiva die post missarum celebrationem dixit ad suos: Ne otio torpentes ad ignaviam perducamur, eamus venatum donec aliquid capiamus, et singuli in eodem habitu pergamus, quo nunc induti sumus. Erat autem imbrifera dies et frigida, et ipse quidem Carolus habebat pellicium berbicinum, non multum amplioris pretii quam erat roccus ille sancti Martini, quo pecus ambitur, nudis brachii Deo sacrificium obtulisse astipulatione divina comprobatur. Cæteri vero ut pote ferriatis diebus, et qui modo de Papia venissent, ad quam nuper Venetici de transmarinis partibus omnes Orientalium divitias adveclassent, phœnicum pellibus avium serico circumdati, et pavonum collis cum tergo et clunis mox floescere incipientibus, tyria purpura, vel diacedrina litta decoratis. Alii de lodiibus, quidam

D Baronius in epistola quam ipse Gregorio H, alii III, tribuunt an. 726: Si mulier infirmitate correpta non ralnerit debitum viro reddere, etc. Cxv.

de gliribus circumamici procedebant, saltusque per agrantes ramos arborum spinisque et tribulis lacerati, vel imbris infusi, tunn etiam sanguine ferrum pelliumque voluntro foedati remeabant. Tunc astutissimus dixit Carolus: nullus nostrum pellicium suum extrahat, donec cubitum eamus, ut in nobis ipsis melius iccarri possint. Quo jussu singuli corpora magis quam indumenta curantes, usqueaque focos inquirere et calefieri studebant, ac mox reversi et in ministerio ejus usque ad profundam noctem persisterentes, ad mansiones remittebantur. Cunque tenuissimas illas pelliculas, vel tenuiores brandeas extrahere coepissent, rugarum et contractionum rupturas quasi virgarum in ariditate fractarum procul audiri fecerunt, gementes et suspirantes, conquerentesque se tantum pecuniae sub una die perdidisse. Preceptum vero ab imperatore suscepserant, ut in eisdem pellibus crastina die se illi praesentarent. Quod cum factum fuisse, et omnes non in divinis resplenderent, sed pannis et decolori feditate horrentur, dixit industria plenus Carolus ad cubicularium suum: Tere illud pellicium nostrum inter manus, et affer in conspectum vestrum. Quo integerrimo et candissimo allato, assumens illud inter manus et cunctis astantibus ostendens, haec pronuntiavit: O stolidissimi mortalium, quod pellicium modo pretiosius et utilius? istudne meum uno solido comparatum, an illa vestra non solum libris, sed et multis coempta talentis? Tunc vultibus in terram declinatis terribilissimam ejus animadversionem sustinere nequibant. Quod exemplum religiosissimus pater vester non semel, sed per totam vitam suam ita imitatus est, ut nullus, qui ejus agnitione et doctrina dignus videbatur, aliquid in exercitu contra hostem, nisi tantum arma militiae et lancea vestimenta cum lineis portare præsumeret. Quod si quisquam inferioris disciplinæ illius ignarus de serico, auro, vel argento circa se habens eum forte incurrit, his verbis increpatus et melioratus, imo sapientior effectus abscessit: O te bis aureum, ecum, o te argenteum, o te totum coccinum! miser et infelix, non tibi sufficit ut tu solus vel sorte belli interreas? quin etiam et res, quibus anima tua redimi valeret, in manus hostium tradas, ut de his simulacra gentium adorantur.

CAPUT XXVIII.

Ludorici rires.

Quantum vero a prima ætate usque ad septuagesimum annum ferro gauderet invictissimus Ludovicus, quantum ante Nordmannorum legatos spectaculum de ferro faceret, melius hoc vobis scientibus repli-
cabo. Cum reges Nordmannorum singuli pro devotione sua aurum illi et argentum et pro sempiterna subjectione vel dedicatione gladios suos ipsi dirigerent, præcepit rex, ut pecunia quidem in pavimentum præceretur, et a nullo nisi indignanter aspiceretur, sed potius ab omnibus velut lutum conculcaretur. Gladios vero sublimi solo residens sibi attentandos jussit afferri. Porro legati metuentes, ne quid sinistre suspicionis contra eos possit oriri, eo modo, quo solent ministri dominis suis cultellos de summis oris præbtere, ita spatas imperatori cum sui periculo porrigebant. Quarum ille cum unam de capulo acceptam, et ab extremitate ultima ad suum curvare nitetur, inter fortiores ferro manus disrupta est. Tunc unus de missis suam de vagina proth:bens, ministrantiumque more ad ipsius obsequiam protendens: Domine, inquit, ut credo, et flexibilis et rigida invenitur ista spata ad votum victoriosissime dexteræ vestræ. Qua Caesar accepta et vere Cæsar, juxta vaticinium Isaiae: *Attendite ad petram, unde excisi estis* (Isai. li), devota Germanie populositate, singularis divinitatis opificio, in antiquos hominum artus et animos exsurgens, ab ora ultima capulos tenus in modum viginis contraxit, et sensim ad statum prætinum retire permisit. Tum legati semet aspectan-

tes, et ad alterutrum obstupescentes: O, inquiunt, principibus nostris tam vile videretur aurum, et ferrum tam pretiosum! Et quia de Nordmannis mentio incidit quanti fidem habeant et baptismum in temporibus avi vestri, gestis paucis evolvam.

CAPUT XXIX.

Normanni baptismum contemnunt.

Ut post mortem bellissimam David multo tempore finitimes gentes manu fortissima subjagatae ejus imperio, filio Salomonis pacifico tributa dependerunt, ita propter timorem et tributa Augustissimo imperatori Carolo persoluta filium ejus Ludovicum gens immannissima Nordmannorum simili veneratione solebat honorare; quoram legatos religiosissimos imperator tandem aliquando miseratus, interrogatos si Christianam religionem suscipere vellent, ei responso accepto quia semper et ubique atque in omnibus essent obedire parati, jussit eos in ejus nomine baptizari, de quo doctissimus ait Augustinus: Si non esset Trinitas, non dixisset Veritas: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Qui a primoribus palatii quasi in adoptionem filiorum suscepti, de camera quidem Cesaris candidatum, a patrini vero suis habitum Francorum in vestibus pretiosis et armis ceterisque ornatis acceptur. Quod cum diutius actitaretur, et non propter Christum, sed propter commoda terrena ab anno in annum multo plures jam, non ut legati, sed ut devotissimi vasallii ad obsequium imperatoris in sabbato sancto Paschæ festinarent occurserunt, contigit, ut quodam tempore usque ad Ludovicum venissent. Quos imperator interrogatos, si baptizari votum haberent, et confessos jussit aqua sancta sine mora profundi. Cunque tot linea vestes non essent in promptu, jussit incidi camisia et in modum sepionis consui, vel in modum vittum pastinari. Quarum cum una cuidam seniorum illorum repentina fuisse imposita, et ille eam curiosioribus oculis ex tempore contemplatus fuisse, jamque indignatione non modica, mente concepta, dixit ad imperatorem: Jam vices hic lotus sum, et optimis candidissimisque vestibus indutus: et ecce talis saccus non milites, sed subulcos condebet: et nisi nuditatem erit escerem meis privatus, nec a te datis connectus, amictum tuum cum Christo tuo tibi relinquem. Tanti pendunt hostes Christi, quod ait Apostolus Christi: *Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induitis* (Galat. iii). Et illud: *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus* (Rom. vi). Et quod maxime contra contemptores fidei violatoresque sacramentorum vigilat: *Rursum crucifigentes sibi Filium Dei, et ostentatui habentes* (Hebr. vi). Quod utinam apud gentiles tantum et non etiam inter eos qui Christi nomine censentur, sapienter invenirentur.

CAPUT XXX.

Ludorius juris amator.

D Adhuc referendum est de bonitate Ludovici prioris et sic ad Carolum remeandum. Quietissimus imperator Ludovicus a cunctis hostium incursionibus immunis, religiosis tantum operi:us, orationi:us scilicet, eleemosynis causisque audiendis, et justissime determinandis insudabat. In quo negotio tantum et ingenio et usu exercitatus erat, ut cum ei quidam in similitudine Achi ophele (II Reg. xv), pro angelo habitus a cunctis, illudere tentavisset, hujusmodi responsum cori vultu, llandissimaque voce, sed mente aliquantulum commota rependeret: O sapientissime Aishelme, si fas sineret, dicere auderem, quod transi:ce non recto incedis; ex qua die idem juridicus ab universis est pro nihil deputatus.

CAPUT XXXI.

Eleemosynas distribuit.

Eleemosynas vero intentus erat misericordissimus Ludovicus, ut eas non solum in conspectu suo, sed et

per se ipsum fieri maluisset. Insuper et ubi ipse absens fuisset, ita pauperum causas moderari decrevit, ut uni ex eis, qui ex omni parte debilis, sed animosior exeteris videbatur, ipsorum commissa, furtorum redditiones, injuriarum vel lesionum taliones, in majoribus etiam commissionis membrorum abscissiones, aut truncationes capitum, nec non et suspensiones corporum per eum fieri præcipere. Qui constitutus ducibus, tribunis et centurionibus eorumque vicariis, rem sibi delegatam haud segniter implevit. Ipse autem clementissimus Augustus, in cunctis illis Dominum Christum veneratus, eis alimenta et quibus tegentur, impendere nunquam destitit, et præcipue in illa die, qua Christus mortali tunica exutus incorruptibilem resumere parabat. In qua etiam cunctis in palatio ministrantibus et in curia regia servientibus juxta singulorum personas donativa largitus est, ita ut nobilioribus quibuscumque aut baltheos aut fasciolas pretiosissimaque vestimenta a latissimo imperio perlata distribui juberet; inferioribus vero saga Fresonica omni modo coloris darentur; porro custodibus equorum, pistoribusque et coquis indumenta linea cum laneis spatisque [Fort. spatisque] prout opus habebant, projicerentur. Cumque jam nullo indigente, secundum Actus et dicta apostolica, esset in omnibus gratia magna (Act. iv), quando et pauperes pannosi jucundissime dealbati Kyrie eleison Ludwico beato per latissimam curtem vel curticulas Aquarum grani, quas Latini usitatis porticuum nomine vo-

* Videntur quædam deesse.

A cant, usque ad cœlum voces efferrant, et qui poterant de militibus pedes imperator amplectentibus, aliis eminus adorantibus, jam Cæsare ad ecclesiam procedente, quidam de securis joculariter inquit: O te beate Ludwice, qui tot homines una die vestire potuisti, per Christum, nullus in Europa hodie plures vestivit, quam tu, præter Attonem. Cumque ab eo imperator quereret, quomodo ille vestire potuisset, munus, quasi gaudens, si imperatorem in admiracionem vertisset, cum cachinno intulit: Hodie, inquiens, ille nova inducenda largitus est plurima. Quod dulcissimi gestus imperator blande pro ludo, et ineptus ut erat vultu, percipiens, humili devotione ecclesiam intravit, in qua ita timorat se gessit, quasi ipsum Dominum Jesum Christum præ oculis corporali us habere videretur. Qui etiam omni tempore non pro aliqua necessitate, sed pro largiendi occasione singulis sabbatis balneari, et cuncta quæ deposuerat, præter gladium et baltheum, apparitoribus suis dare consueverat. Quæ eius liberalitas usque ad insimos etiam pervenit, adeo ut Stracholto vitreario servo sancti Galli totam vestitaram suam tunc sibi servienti præcipere dari. Quod cum erronei militum vasalli cognovissent, ei juxta viam insidias ponentes spoliare moliti sunt. Quibus cum idem diceret: Quid facitis vitreario Cæsaris vim inferentes? Respondebunt: Officium quidem tuum habere te permittimus^a.

GENEALOGIA CAROLI MAGNI, AUCTORE ANONYMO,

Scripta anno Domini 867, et a Canisio primum ex ms. sancti Galli edita.

CANISIUS LECTORI.

Non magni momenti dices esse hanc schedam genealogicam tam brevem, tam nullo auctore præsignem. Ita est. Attamen non digna est perire, quippe quæ se sua antiquitate commendet, scripta anno 867. Ab interitu hic vindico. Hoc unum in hac editione consilium. Quod autem Carolus Magnus hic mortuus dicitur anno 815, est plane contra sententiam communem, quæ in annum 814 consentit.

INCIPIT

COMMEMORATIO GENEALOGIE CAROLI IMPERATORIS.

ANSPERTUS, qui fuit ex genere senatorum, præclarus vir atque nobilis, in multis divinis pollens, accepit filiam Hlotharii regis Francorum ad conjungem, nomine Blchilt, et habuit ex ea filios tres et filiam unam: primogenitus ipsius Arnoldus nominatus est; secundus Feriolus; tertius Modericus; et filia ipsius Tarsicia. Feriolus quidem episcopus effectus est, in Ucesiu civitate martyrio coronatus est, ibique requiescit in pace. Modericus vero in Harisio episcopus est ordinatus, ibique confessor Christi requiescit in pace, ubi Deus pro ejus meritis multa

C miracula operatur. TARSICIA virgo Christi in virginitate sua perseverans, in Rodinis civitate requiescit: pro cuius meritis ibidem Christi virtus quotidie ostenditur: quæ etiam fertur mortua mortuos suscitasse. ARNOLDUS primogenitus ipsius genuit dominum ARNULFUM; dominus ARNULFUS genuit FLODULFUM et ANSKISUM. FLODULFUS divina annuente gratia episcopus ordinatus est. ANSKISUS genuit PIPINUM. PIPINUS genuit CAROLUM. CAROLUS vero genuit dominum regem PIPINUM. Dominus PIPINUS genuit Cæsarem gloriosum ac principem nobilissimum CAROLUM.

Anno incarnat. Domini nostri Jesu Christi 815 CAROLUS omnium Augustorum optimus, ad Aquasgrani v. Kal. Febr., hora dici tercia, de hoc seculo migravit, qui regnavit annos 47. Decessit autem anno xatis sue 72.

Et suscepit Hludovicus filius ejus eodem anno imperium, qui regnavit annos 26, id est, usque ad annum incarnationis Domini nostri Jesu Christi 840. D Decessit autem xii Kal. Jul. in insula Rheni, juxta palatum in Ingelheim.

Post quein Hludovicus filius et æquivocus ejus in orientali Francia suscepit imperium: qui anno præsente, id est, incarnationis Domini nostri Jesu Christi 867, 27 annos regnare videtur.

ANNALES VETERES FRANCORUM.

(Ex Marten., Collectio amplissima.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

Quos hic sistimus veteres annales Francorum nobis exhibuit codex antiquus olim monasterii Rivipullen-sis, deinde Stephani Baluzii, a quo regiam in bibliothecam transiit. Eorum auctor anonymus Caroli Magnoi